

A tolvajbeszéd ősi primitivizmusának vonásai*

E tanulmány anyagát a Fehér-tengeri csatorna építésén gyűjtöttük össze. Ez a hatalmas építkezés nemcsak a lágerban, hanem messze azon túl is erőteljes befolyást gyakorolt a tolvaj** alvilágra. A kasztszerűen zárt tolvajvilág belső életének bonyolultsága és sajátzerűsége csak azután tárult fel igazán, amikor a nagyszabású építkezés az ún. tolvajetika gyors felbomlásához vezetett.

A tolvajvilág rétegekre bomlása és szétesése a fehér-tengeri építkezés utolsó éveiben rendkívüli mértékben felgyorsult. A bűnözőknek az a csoportja, amely a proletariátushoz legközelebb álló társadalmi rétegből származott, határozottan szakított a múltjával, maga után vonva a többieket is. Az érdekek összeütközése az emberi viszonyok váratlan és bonyolult összefonódásához vezetett, s ennek következtében a tolvajvilágról óriási, korábban teljesen hozzáférhetetlen anyag került a felszínre. A felfedezett nyelvi anyag sokban megváltoztatja például az oroszul *блатная музыка* (tkp. vagánymuzsika) vagy *акцент* (tkp. akcentus) néven is ismert tolvajbeszédről*** kialakult elképzeléseinket. Ez az anyag nem csupán azért értékes, mivel új, és a tolvajbeszéd olyan aspektusait világítja meg, amelyek korábban kívül rekedtek a főként az egyes zsargonyszavak „etimologizálásával” foglalkozó nyelvészet érdeklődésén, hanem amiatt is, mivel a bűnözést előidéző okok megszűnésével maradéktalanul el fog tűnni. Nemcsak évről évre, hanem hónapról hónapra is közelebb kerülünk az egykor félelmetes tolvajvilág maradványainak eltűnéséhez.

* ЛИХАЧЕВ, Д. С., Черты первобытного примитивизма воровской речи. In: Д. С. БАЛДАЕВ—В. К. БЕЛКО—И. М. ИСУПОВ: *Словарь тюремно-лагерно-блатного жаргона. Речевой и графический портрет советской тюрьмы*. Москва, “Края Москвы”, 1992. 354–98. [Lihacsov tanulmánya először 1935-ben jelent meg (In: *Язык и мышление*, т. III–IV).]

** Az orosz *вор*, *воровской* szavak jelentése részben tágabb, részben szűkebb a fordításban terminusként használt magyar *tolvaj*-énál. A *tolvajok* (*воры*, *люди*, *человеки*, *блатные*) az archaikus orosz alvilág hierarchájának csúcán helyezkedő, a „rendes” világgal mindenféle együttműködést megtagadó, hivatásos bűnözők, akik között nemcsak lopásért elítélt tolvajokat, hanem rablókat, banditákat, gyilkosokat is találni. Az orosz tolvajvilág megértéséhez szükséges részletek leírását ld. SZILÁGYI ÁKOS: Orosz alvilág a Szovjetunióban. (A „bлатnoj” természetrajzához). In: KOVÁCS ÁKOS—SZTRÉS ERZSÉBET: *Tetovált Sztálin. (Szovjet elítéltek tetoválásai és karikatúrái)*. Szeged, 1989. 209–35 és KOVÁCS—SZTRÉS: *Az orosz tolvajvilág és művészete*. Bp., 1994. 11–48.

Az orosz eredetiben szereplő *воровская среда* ’tolvajközeg’ kifejezést többnyire *tolvajvilág*-ként fordítottuk. (A szerk.)

*** A *tolvajbeszéd* (*воровская речь*) és a *tolvajnyelv* (*воровской язык*) megkülönböztetéséről ld. a 68. lapon írottakat. (A szerk.)

I.

Jelen tanulmányunk némiképp vázlatos jellegű. Túlságosan sok problémát vetünk fel benne ahhoz, hogy az egyes tételek bizonyításának kellő meggyőző ereje lehessen. A tömörség rányomta bélyegét a világosságra, a megalapozottságra, a teljességre és a kifejtés részletességére, és természetesen nem segíti elő az egyes kifejtett nézetek tudományosan megalapozott folytonosságának pontosságát sem.

Munkánk súlypontját azonban nem az egyes tételek bizonyító ereje jelenti: tanulmányunk elsősorban problémafelvető jellegű, s a feladata annak felvázolása, hogy milyen általános képet mutat a tolvajbeszéd, és hol a helye a modern nyelvtudományban. Feladata egy olyan tipológiai jellemzés összeállítása, amelynek mint egésznek a meggyőző ereje bizonyíthatná az egyes tételek helyességét.

Kiinduló tételünkül MARRnak a nyelvfejlődés stadiális jellegéről szóló tanítása szolgál. Az a tétel pedig, amelyhez eljutunk, ennek a folyamatnak a részleges visszafordíthatósága. Mindezt a tolvajbeszéd konkrét példáján igyekszünk bemutatni.

A tolvajbeszéd tipológiájának kérdése az argóról szóló irodalomban most először merül fel. Ebből a szempontból teljesen új úton kell haladnunk, s a tolvajvilág beszédének olyan aspektusait vizsgálunk, amelyek mindaddig elkerülték az argó nagyszámú gyűjtőjének figyelmét, akik ugyanúgy közelítettek a tolvajnyelvhez, mint a modern kulturális gondolkodás szintjén álló bármely nemzeti nyelvhez. Az indoeurópai nyelvek kutatási módszertanát követő nyelvtudomány keretei azonban a tolvajbeszéd számára Prokrusztész ágyának bizonyulnak.

Az a nagyszámú pszichológiai vagy formálisan szociológiai érv, amelyet a kutatók az argó egyes jelenségeinek magyarázatára korábban felhoztak, semmi lényegeset nem tud hozzátenni az argó általunk adott jellemzéséhez, és lényegesen ártani sem tud neki. Ezért a tolvajbeszéd-kutatók nézeteit egy következő írásunkban fogjuk elemezni.

Ismétlem: jelen tanulmány feladata a tolvajbeszéd tipológiai elemzése, ezért a mi megoldási kísérletünkkel kizárólag egy másik, ugyancsak tipológiai elemzést lehet csak szembeállítani.

A tolvajnyelv tanulmányozása, akárcsak bármilyen más nyelv, a nyelvet használó környezet vizsgálatára kell, hogy épüljön.¹

¹ A tolvajnyelv használóinak problémája nem kapott még a szakirodalomban kellő megvilágítást. Egészen felületesen említik csupán a tolvajokat általában, a bűnözőket, a *malfaiteur*-öket [gonosztevőket]. Holott teljesen nyilvánvaló: nem minden bűnözőnek van argója, amint nem is minden tolvajnak. Egyes kutatók a tolvajnyelv használóit csak a hivatásos tolvajokra próbálják korlátozni, ennél tovább és ennél pontosabb eredményre még senki nem jutott. Pedig ez sem állja meg a helyét: nem mindegyik hivatásos tolvaj folyamodik a tolvajnyelvhez, hanem elsősorban az ún. nagymenők, a legmagasabb képesítésű tolvajok, akik a nagyszabású lopásokat és rablásokat követik el. Ez a szakma nagyfokú óvatosságot igényel, képviselői nincsenek kapcsolatban a tolvajvilággal.

Az elemzésünk során vizsgálандó tolvajvilág, vagyis a hivatásos tolvajok közege, mindenekelőtt deklasszált, lumpenproletár közeg.

Mindjárt az elején megjegyezzük, hogy noha „a lumpenproletariátus olyan jelenség, amely a társadalmi fejlődés csaknem minden eddigi fázisában előfordult” (MARX–ENGELS: Соч. [Művei], т. VIII, 123), a zárt tolvajvilág létezésének kezdetét jórészt arra a korra tehetjük, amikor a parasztság földjének tömeges kiszajátítása és gyors elszegényedése megteremtette az eredeti tőkefelhalmozás feltételeit. „A tőkés termelési mód alapzatát megteremtő forradalmi átalakulás előjátéka a XV. század utolsó harmadában és a XVI. század első évtizedeiben játszódik le” (MARX: Капитал [A tőke] т. I, гл. 24).* A tolvajnyelv létezéséről szóló első híradások is ebben az időben születtek (ld. SAINÉAN 1907 és KLUGE 1901). Az elnyomorodó parasztság gyors ütemben gyarapította a lumpenproletariátus sorait, és az ezidőtájt fejlődésnek induló, bonyolultan differenciált népességű városok különösen kedvező feltételeket teremtettek egy olyan réteg kialakulásához, amelyben az érdekközösség által összefűzött személyek szembeállították magukat az egész „legális” társadalommal.

A tolvajvilág tehát már keletkezésétől fogva a kapitalista társadalomhoz, annak jellemző ellentmondásaihoz, a „szent” magántulajdon intézményéhez, a dolgozó tömegek kizsákmányolásához és kifosztásához kapcsolódik. A tolvajvilág a tőkés társadalom belső sajátossága lesz: olyan betegség, amelyet ez utóbbi önmagában idéz elő.

A bűnözés jellemzése szempontjából nagy jelentőségűek MARX és ENGELS megjegyzései a deklasszáltaknak az osztályharcban játszott szerepéről. ENGELS „A munkásosztály helyzete Angliában 1848-ban” c. művében ragyogóan elemzte a bűnözés, jelesen a lopás eredetét, s bemutatta, hogy a tőkés társadalom korai fejlődési szakaszában a — ha mindjárt a „legdurvább, egészen tudattalan”, de mégis a kizsákmányolás és a magántulajdon egész rendszere elleni — tiltakozás egyfajta formája volt (Положение рабочего класса в Англии в 1848 г. 1928. 235–6).**

Am hamarosan kiderül, hogy a lumpenproletariátus reakciós szerepet játszik. A lumpenproletariátus, a deklasszáltak közege, tehát a hivatásos tolvajok is, a reakció támaszának bizonyulnak. MARX a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája” c. művében*** rámutat, hogy a reakció egyebek mellett azért is győzhetett, mert a csavargók proletariátusára támaszkodott. A lumpenproletariátus és az alvilág reakciós szerepe nyíltan megnyilvánul napjainkban, az októberi forra-

* Magyar fordítása: MARX: A tőke. (A politikai gazdaságtan bírálata). Első kötet, I. könyv. In: *Karl Marx és Friedrich Engels művei*. 23. kötet. Bp. 1967. 672. (A szerk.)

** Magyar fordítása: FRIEDRICH ENGELS: *A munkásosztály helyzete Angliában 1848-ban*. Bp., Magyar Helikon, 1980. 232. (A szerk.)

*** Magyarul: MARX: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. In: *Karl Marx és Friedrich Engels művei*. 8. kötet. Bp. 1962. 101–96. Kül.: 150–1. (A szerk.)

dalom után. Korunkban nálunk, a Szovjetunióban a bűnözés annak az ellenállásnak az egyik formája, amelyet a felszámolt osztályok maradványai tanúsítanak a fejlődő szocializmussal szemben. „A gazdagok és a szélhámosok egyazon érem két oldalát, a paraziták két fő csoportját alkotják, mindkettőt a kapitalizmus hizlalta föl, s mindkettő a szocializmus fő ellensége” (LENIN: Соч. [Művei], т. XXII, 164). Az egyéni tiltakozás aktusaként keletkezett bűncselekmény, a lopás tehát hamarosan reakciós erővé válik, napjainkban pedig már a dolgozók elleni harc eszköze lesz a felszámolt osztályok részéről, amelyek most jórészt a lumpenproletariátus, nevezetesen a tolvajvilág sorait gyarapítják. A tolvajvilág csak akkor tűnik majd el nálunk, amikor végleg eltűnik a tőkés örökség valamennyi maradványa.

Ez a tőkés társadalom egész rendszerétől való determináltsága ellenére kasztszerűen zárt tolvajvilág, és ellenséges viszonya a „legális” társadalom iránt különleges melegházi viszonyokat teremt számos felépítmény jellegű elem, elsősorban az ideológia és a nyelv számára. A tolvajvilág — amelyet az épülő szocializmus a táptalajától fosztott meg, s ezért nem képes fejleszteni e felépítmény jellegű elemeit, így jelentős mértékben elkorcsosult, rétegekre bomlott, s elvesztette kasztszerűen zárt jellegét — továbbra is régi hagyományai szerint él.

Tanulmányunkban tehát főként arra a anyagra fogunk támaszkodni, amely a tolvajvilágban a „klasszikus” virágkor, a kapitalizmus utolsó, forradalom előtti korszaka óta fennmaradt.

A tolvajbeszéd azon sajátosságait viszont, amelyek az utóbbi időben keletkeztek, különösen a fehér-tengeri építkezés javító-nevelő hatása alatt a *блат* (tolvajvilág, tolvajideológia) fokozatos elhalása kapcsán, jóllehet hallatlanul érdekesek és külön vizsgálatot érdemelnek, jelen tanulmányunkban nem érintjük.

II.

Amióta a 15–16. században első ízben ütközött össze a „legális” társadalom és a tolvajbeszéd, általános az a vélemény, hogy ez utóbbi titkos és egyezményes jellegű. Ez a gyöngén megalapozott nézet — mely néha teljes nyíltsággal rokonítja a tolvajbeszédet a halandzsával, a rejtjellel, a volapükkel — a kutatók amolyan „kollektív képzetének” tekinthető, amelyet illik elhinni, ezért komolyan senki nem vitatja.

Az élő tolvajbeszédet ismerő legújabb kutatók vagy gyűjtők inkább hallgatnak a tolvajnyelv titkos jellegének kérdéséről, vagy legjobban esetben is valamiféle kompromisszumos megoldás hívei.² Holott vagy el kellene ismernünk a titkossá-

² Az argó talán legismertebb kutatója, SAINÉAN, aki hajlamos arra, hogy fölöttébb óvatosan ítélje meg más kutatók véleményét, csupán a 19. századra vonatkozóan nem ismeri el a tolvajnyelv titkos jellegét. „Il n'existe plus aujourd'hui de langue secrète parmi les malfaiteurs” [Nem létezik többé titkos nyelv a gonosztevők között] (1920: 483). Bizalmtalan ezen elmélet iránt KRAPP és BRADLEY angol kutató is (1930). Kivételt csupán DAUZAT képez: ő habozás nélkül egy-

got mesterséges és mesterkéltn voltával együtt, elvetve minden eddig jócskán felgyülemlett nyelvészeti, pszichológiai és szociológiai érvet az argó eredetéről, vagy pedig le kell számolni ezzel az ósdi szemlélettel, és el kell fogadni a tolvajnyelv keletkezésének és fejlődésének a természetesebb útját, és ezzel együtt széleskörűen lehetővé tenni a társadalmi és nyelvészeti tény vizsgálatát. Bármely kompromisszumos megoldás csak agyonbonyolíthatja a kérdést.

Mert hiszen ha csak azért nevezzük egyezményesnek és titkosnak a tolvajbeszédet, mert nem értjük, az ugyanolyan naiv dolog, mint „немец”-eknek, „né-máknak”^{*} nevezni a külföldieket csupán amiatt, mert nem beszélnek a bennszülöttek nyelvét. Ugyanennyire naiv az a feltételezés is, hogy a tolvaj akkor tud konspirálni, ha a maga tolvajnyelvén beszél. A tolvajbeszéd éppen hogy elárulja a tolvajt, nem pedig eltitkolja az általa tervezett bűncselekményt: tolvajnyelven általában a bennfentesek beszélgetnek egymással, jobbára kívülállók nélkül.

A tolvajbeszéd nem alkalmas titkos tárgyalásokra, s ez már abból is nyilvánvaló, hogy szókincsét nem töltik meg olyan mértékben a speciális argóelemek, hogy egy kívülálló ne foghatná fel. Tele van olyan szavakkal és kifejezésekkel, melyek csak kevéssé módosítják a köznyelvi jelentést, és melyeknek értelmét nem nehéz kitalálni, s aligha lehet egyszerű „titkosítással” magyarázni. Bizonyítják ezt a következő köznyelvi szavak is, amelyeknek a tolvajbeszédben csupán módosult a jelentése: 1. *глубоко* 'teljesen, egészen' (tkp. mélyen); 2. *грубо* 'jól, erősen' (tkp. durván), 3. *жулик* 'jó, tapasztalt tolvaj' (tkp. szélhámos)³, 4. *нахально* 'erőszakkal' (tkp. pimaszul), 5. *обратно* 'újra' (tkp. visszafelé), 6. *по-новой* 'újra, ismét' (tkp. újból), 7. *правило* 'tolvajtörvény, tolvaj magatartási norma' (tkp. szabály), 8. *бедный* 'szerencsétlen, szánalmas, buta' (tkp. szegény), 9. *даром* 'erőfeszítés nélkül, felkészülés nélkül' (tkp. ingyen), 10. *рискованный, рисковóй* 'bátor' (tkp. kockázatos).⁴

És végül nyilvánvaló az is, hogy az a tolvajbeszéd, amely bekerül a szótárakba, s amellyel részben megismerkedik a nagyközönség is, aligha minősíthető „titkosnak”, ha figyelembe vesszük, hogy a tolvajvilágban valóban léteznek titkos és egyezményes nyelvek, ám ezeknek semmi közük sincs a tolvajnyelvhez. Ezek valóban egyezményes jellegűek, mert mielőtt bármelyik szót elfogadnák, a tolvajok egyeztetik egymás között a jelentéseit. Valóban titkos jellegűek, mivel titkos tárgyalásokon használatosak. Hogy a kívülállók figyelmét fel ne keltsék,

értelműen negatív álláspontot foglalt el az argó titkos és egyezményes jellegét illetően (ld. az argófejezeteket a DAUZAT 1923-ban).

^{*} *Немец* 'német', eredetileg 'néma ember'. (A ford.)

³ A széles körben elterjedt *жулик* 'szélhámos' szónak más jelentésárnyalata van, mint a tolvajnyelvben.

⁴ Valamennyi hivatkozás a tolvajnyelvi szavakra (itt és a továbbiakban) a szerző saját megfigyelései nyomán összeállított cédlagyjűtemény alapján történik. A szavak jelentései mindenütt viszonylagosak.

köznyelvi orosz szavakat használnak, s ezek jelentését úgy válogatják össze, hogy a beszéd értelmes benyomást keltsen a kívülállóknak, s ne vonja magára figyelmüket szokatlanságával. Csak a legszükségesebb szavakat cserélik fel. A titkos nyelv ritkán jut ki a bandán kívülre, és ritkán él tovább néhány hónapnál. Az ilyen nyelv a *свет* (tkp. fény) vagy a *маяк* (tkp. világítótorony) elnevezést szokta kapni. Ez nyelvészetiileg szinte érdektelen, s nyugodtan nevezhetjük rejtjelnek vagy jelzésnek.

A tolvaj mindennapi beszéde ugyanolyan természetes és minden egyezményességtől mentes, mint bármely más társadalmi csoport képviselőié. Fejlődési törvényei ugyanolyanok, mint bármely más nyelvéi.

A tolvajbeszédet titkos nyelvnek tartó kutatóknak csak abban van igazuk, hogy egy tolvajtól fölöttébb nehéz a legkisebb magyarázatot is kapni az általa használt szavakról és kifejezésekről. Ez azért van, mivel a tolvaj minden nem tolvajt személyes ellenségének tekint (a tudományos érdeklődést természetesen fel nem foghatja, s a tolvajmagatartás normái szerint bármilyen kérdezősködés eleve elítélendő cselekedet). A vallatások iskoláját megjárta tolvaj a külső környezettel való összeütközés során kialakítja magában a zárkózottság taktikáját. Semmiféle magyarázatot nem hajlandó adni a tolvajvilágról, annak mindennapi életéről és nyelvéről. E „zárkózottság” ténye egyáltalán nem kötelez bennünket arra, hogy a tolvajok, bűnözők nyelvét titkosnak tartsuk.

A tolvajbeszéd titkosságának elmélete tehát nem csupán téves, hanem káros is, mert azzal, hogy az eredetével kapcsolatos számos kérdést eleve megoldottnak vél, megnehezíti a tanulmányozását is, és végletesen leegyszerűsíti a problémát.

A tolvajbeszéd titkosságának és egyezményes eredetének elméletét így kategorikusan el kell vetnünk.

Tanulmányunk kiindulópontja tehát az lesz, hogy megszabadulunk egy mindmáig axiómának vélt előítélettől.

III.

Valamennyi ország tolvajnyelve ragyogó példa arra, hogyan alakul ki azonos termelési viszonyok, társadalmi feltételek mellett ugyanaz a gondolkodási mód. Érdekes összehasonlítani az orosz tolvajbeszédrel két nemrég megjelent szótárt: IRWIN „American Tramp and Underworld Slang” [Az amerikai csavargó- és az alvilági szleng] és CHAUTARD „La vie étrange de l’argot” [Az argó különös élete] című munkáit. A korábbi hasonlókkal összevetve e szótárak lényeges többlete, hogy az eleven tapasztalásra, az élő, közvetlen megfigyelésre épülnek. IRWIN maga is több mint húsz éven át csavargott. Következésképpen semmilyen szlengkutatási tudományos hagyomány sem érvényteleníthette a bármely tolvajbeszédben meglévő nyelvi sajátosságokat. A francia szótár félig-meddig szépiro-

dalmi formában van feldolgozva, ezért a zsargonszavak részletes magyarázataiban megőrzi a tolvajszemantika gyakran eredeti vonásait.⁵

Az orosz tolvajbeszédet jól ismerő olvasó mindkét szótárat régi ismerősként forgathatja. Ugyanaz az apró részletekig menő gondolkodási mód mutatkozik meg minden egyes argó kifejezésben. A környező világgal szemben kialakított azonosan sztereotip viszony, mint minden a tolvajoknál, a fordítás illúzióját kelti. Ugyanazok a fogalmak helyettesítik egymást. Ugyanazok a képzetek alkotják számos tolvajfogalom alapját. Ugyanaz az ideológia fejeződik ki a tolvajszavak érzelmi színezetében.

Csak néhány példát idézek, melyekre a szótárak felületes lapozása közben lehetünk.

A tolvaj számára olyan alapvető fogalmat, mint a börtön, mindegyik nyelv hasonlóan jelöli: IRWINnél *academy* (tkp. akadémia), *college* (tkp. egyetem), *big school* (tkp. nagy iskola), CHAUTARD-nál: *collège* (tkp. középiskola), *lycée* (tkp. ua.), *pension* (tkp. internátus), *seminaire* (tkp. papnevelde); az orosz tolvajbeszédben *академия* (tkp. akadémia), [*y*] *ниверситет* (tkp. egyetem). A bűncselekmény IRWINnél *job* (tkp. munka), CHAUTARD-nál *l'affaire* (tkp. dolog), oroszul *дело* (tkp. dolog). Üldözöttnek lenni IRWINnél *to be in hot water* (tkp. forró vízben van), *heat* 'letartóztatás' (tkp. meleg), *hot* 'akit a rendőrség üldöz vagy megtalált; veszélyes' (tkp. forró); *hot stuff* 'lopott holmi' (tkp. anyag, dolog), *to burn up* 'becsap' (tkp. eléget); oroszul *погореть* 'rendőrkezre kerül' (tkp. megég), *пожар* 'letartóztatás' (tkp. tűzvész), *печка* 'veszélyes hely' (tkp. kemence), *баня* 'vallatás' (tkp. fürdőház), *сжечь* 'eláru' (tkp. felgyújt, eléget)⁶.

Ha részletesebben kitérhetnénk a fő tolvajfogalmakra, szemléltethetnénk a gondolkodásmód érdekes egybeesését és a szóképzési módok azonos típusát.

Nyilvánvaló, hogy ez a közös jelleg nem állhatna fenn, ha a tolvajideológia (ha ez a szó egyáltalán használható itt) nem hatolt volna be a tolvajgondolkodás valamennyi zugába, ha a tolvajgondolkodásában nem uralkodnának ugyanazok a

⁵ Sem a meglévő orosz tolvajnyelvi szótárak (AVGYEJENKO 1903, TRAHTEBERG 1908, LEBEGYEV 1909, POPOV 1912, ПОТАПОВ 1927, ТОНКОВ 1930, ВІНОГРАДОВ 1927b stb.), sem a Leningrádban hozzáférhető külföldiek (HOTTEN 1859, orosz fordítása: BUTUZOV 1867; BARRÈRE-LELAND 1897; BAUMANN 1887; DELVAU 1876; TIMMERMANS 1922) többségükben nem adnak pontos képet a tolvajnyelvről (még a legpontosabban IRWIN és CHAUTARD szótárai adják vissza a tolvajnyelvi szavak jelentését). A tolvajszavakat legtöbbször nagyon nehéz lefordítani. Tökéletesen illik rájuk az a jellemzés, amit MALINOWSKY ad a primitív népek szavairól: „Returning to the meaning of abstraction, of generalization and vagueness associated with extreme concreteness of expression all these features baffle any attempt at a simple and direct translation” [Mivel a kifejezőmód végtelen tárgyyszerűségével összekapcsolódva az elvont, általános és homályos jelentéshez térnek vissza, mindezek a jellemvonások visszaverik az egyszerű és közvetlen fordításra tett kísérleteket] (1930: 300).

⁶ A forróság, a meleg képzetének kapcsolata a veszély, valamilyen válság képzetével jellemző a vándorkereskedő (ofeny) nyelvekre is. Ld. pl. a széles körben elterjedt ofeny *погореть* (tkp. leég) 'tönkremegy' szót.

„közös képzetek”, amelyeket LÉVY-BRUHL a prelogikus gondolkodás jellegzetes ismérvének tartott.

Azok a sajátos feltételek, amelyek között a tolvajok élnek — a „legális” társadalom iránt táplált állandó ellenséges viszonyulás, tevékenységük primitív vadász módszerei, a csavargó életmód, valamint a személyes tulajdonságok és a „természeti” viszonyok óriási szerepe a lopás elkövetése közben stb. — olyan feltételeket hoznak létre, amelyek között a beszédben és a gondolkodásban az őállapothoz hasonló jelenségek keletkeznek.

A kriminológusok kutatásai kétségtelenné tették azt a tényt, hogy a tolvajok befolyásolhatósága egyes pszichotechnikai vizsgálatok szerint olyan nagy, mint az ötéves gyerekéké. Ez a befolyásolhatóság rendkívül kedvező feltételeket teremt a hagyományos szokások és hiedelmek számára. A primitív emberek már SPENCER által is megemlített konzervativizmusa régen elfogadott tény, s a tolvajra is jellemző. A társadalmi illegalitás konzervatív jellegű, a tolvajszokások megcsontosodottak, dogmatikusak és despotikusak. A tolvajvilág a hagyományoknak megfelelően, a szokások dogmája szerint él, amely nem egyénieskedést, hanem asszimilációt igényel. A másik ember beállítódásának az elfogadása, az önállótlanúság, az egyén spontán pszichikai aktusra való képtelensége, a magatartás infantilis formái — ezek azok a pszichikai tények, amelyek talaján kialakulhat a tolvaj életét a legapróbb részletekig behálózó kollektív képzetek bonyolult világa.

Az bizonyításra sem szorul, hogy nemcsak e képzetek tartalmát, hanem létezésük tényét is kizárólag a társadalmi-gazdasági valóság határozza meg.

A tolvaj magatartását a környezetében számtalan szabály, norma, az „illemről” és a „jó modorról” való sajátos elképzelés, a bandatagok alá- és fölérendeltségi viszonyának bonyolult hierarchája határozza meg és korlátozza. E magatartási normák minden egyes áthágását a tolvajítélőszék igen sajátos bíraskodása bünteti, és a mindig kegyetlen ítéletet nyomban végre is hajtják. A tolvajvilág hatalma az egyén fölött rendkívül nagy. Viselkedésük külső lazasága szigorú, szoros, mindent aprólékosan előíró magatartási szabályokat takar, ezek pedig végső fokon olyan általános „közös képzeteket”, amelyek megdöbbenően hasonlónak formálják a különböző nemzetiségű tolvajokat.

A tolvajoknak valóban sajátos pszichikuma, jellegzetes gondolkodása van, s ez közös az egész tolvajvilágban.

A tolvajgondolkodás sajátosságai rendkívül kiterjedt kutatási témát jelentenek. Itt csak azokra térünk ki, melyek közvetlen a kapcsolatban állnak a nyelvvel.

A tolvaj-gondolkodásmód fő tulajdonsága az — és ez nagyon fontos a továbbiakban —, hogy benne a világ iránti mágikus viszony elemei születnek újra. A tolvaj szakmája ugyanis a helyzeti véletlenek függvénye, bővelkedik kockázatokban és váratlan fordulatokban. Akárcsak az őseMBER, a tolvaj sem tulajdonítja „munkája eredményét” kizárólag a körülmények szerencsés egybeesésének vagy

csupán saját személyes tulajdonságainak. Amit babonának nevezünk, s ami az ősi mágikus tudat maradványa, újult erővel születik újjá a tolvajvilágban, s nem csupán a múlt csökevényeiben él, hanem erőt lel magában a további fejlődéshez is.⁷ Igen erős itt az álmokba, a jóslatokba és előjelekbe vetett hit, jelentős szerepet játszik a jóslás. A kedvező előjelek akár a legvakmerőbb betörésre is biztatják a tolvajt, ha viszont kedvezőtlenek, a „tuti esetről” is visszafordul.

A tolvajok rendszerint egy vagy két csomag kártyát hordanak magukkal, szerencsejátékkal jósolnak. A tolvajvilágban igen elterjedt kártyázásnak (mégpedig a szokottól jelentősen eltérő formákban) sajátos primitív kultuszjellege van. A jó kártyást itt nem kevésbé becsülik, mint a jó tolvajt. A játékos erényei vetélkednek a tolvajéival. A kártya a tolvaj tudatában elválaszthatatlan a foglalkozásától. A kártyajárás alapján itéli meg saját jövőjét s a soron következő betörést is: ha nyert, biztos a vállalkozás sikerében, ha viszont veszített, elillan a magabiztossága is. Elegendő, ha csak egy partit sikeresen játszik (még ha nyilvánvalóan csal is, ami ebben a közegben nem számít elítélendőnek, s bizonyos szabályok lehetővé is teszik), s bármely másik tolvaj szívesen társául (*копей* 'tettetárs'; *клиент* 'a zsebtolvaj társa', tkp. ügyfél) fogadja abban a reményben, hogy a szerencse hozzá pártol.

LÉVY-BRUHL az ősi mágikus tudat sok-sok klasszikus példájára lelne a tolvajoknál, igaz, mértékben és a fokozatokban lehetnek különbségek.

IV.

Ennek az ősi mágikus tudatnak az egyik legérdekesebb mozzanata a szó mágikus aspektusa.

Az érintkezés, a „kommunikáció”, amely a francia szociológiai iskola szerint a nyelv létezésének és keletkezésének az alapja, a tolvajvilágban minimális szerepet játszik. Pedig éppen a kommunikációra, a kétoldali kapcsolatra épül a szónak a mágikussal ellentétes intellektuális aspektusa.

A tolvajszó által létesített kapcsolat mindig egyoldalú: vagy jelzés (szignál), vagy pedig különböző formában kifejezett kényszerítés.

Vegyük szemügyre először a jelzés funkcióját: ez áll a legközelebb a nyelvi tudatunkhoz.

„Az akkori idők embereinek világnézete szerint már a hangzó nyelv első szavainak a kiválasztása is termelőeszközi funkcióval bírt, s a természet anyagaiból készült eszközöktől eltérően a szóbeli, lineáris vagy hangeszközt (amely, nem vitás, számunkra fölöttébb kétes) kénytelenek vagyunk mágiának nevezni” (MARR 1931).

⁷ A fő mozzanat, amely a babonát az őskommunizmus korában létrehozta, a „természet (...) által megfélemlített ember (...) tehetetlensége” (LENIN: Два письма Горькому [Két levél Gorkij-hoz]. In: Соч., т. XVII, 85; magyar fordítása: MARX-ENGELS-LENIN: *A vallásról*. Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1975. 465). Ugyanaz az oka a harcnak, igaz, nem a természettel, hanem a „legális” társadalommal, mely a tolvajok analóg jellegű pszichikumát formálja.

Aligha lehet pontosabban jellemezni a tolvajszót, mint ha eszköznek nevezük. A tolvajt nem a gondolatai és nézetei átadása érdekli (az érintkezésem nyilvánvalóan ezt értjük), hanem kizárólag az az effektus, amelyet a szó a környezetre gyakorol.⁸

A szó eszközként a legtisztább módon a jelzésben figyelhető meg. Ilyenek a tolvajnyelvben a *зекс*, *шесть* (tkp. hat), *за шесть* (tkp. hatért), *шестнадцать* (tkp. tizenhat), *цинк* (tkp. cink), *пуль*, *тыр*, *вались*, *ропа*, *ша*, *на*, *шакай*, *стрёмь*, *казаки* (tkp. kozákok) stb., valamennyi veszélyjelzés érelemben.

Az ilyen tolvaj szignálszavakat bizonyos értelemben a sportolók (labdarúgók, teniszezők stb.) szavaihoz hasonlíthatnánk, csak éppen ez utóbbiak jóval fejlettebbek, és mélyebben hatoltak be a mindennapi életbe.⁹ Amint a játékban az ismétlődő szituáció olyan helyzetet szül, hogy egy-egy rövid kiáltás rögtön segít tudatosítani egy gyakran nagyon bonyolult, bár sztereotip helyzetet, s egyidejűleg utasít is egy ismert cselekvésre, a tolvajoknál a helyzetek egyszerűsége és sztereotip jellege, valamint bizonyos cselekvésmódok kidolgozottsága előkészíti a talajt egy főként jelzésszerű beszéd számára. Ebben természetesen alapvető szerepet játszik a tolvajtevékenység és a „termelési viszonyok” primitivitása. A munka primitív formái olyan helyzetet teremtenek, amikor elegendő rámutatni a szituációra, hogy a cselekvés jellege nyilvánvaló legyen. Érthető, hogy a jelzés a tolvajvilágban csak akkor terjedhet el széles körben, amikor legalább ennyire ki-fejlődnek a kollektív képzetek és magatartási normák is, amikor sztereotip reakciók alakulnak ki, s az egyéniség teljesen feloldódik a t o l v a j n y á j b a n . A tolvajmagatartás normáinak legkisebb áthágása is megingatja a kollektíva iránti feltétlen engedelmességre épülő tolvajvilág nyelvi rendszerét.

A tolvajszó nem fed föl valamilyen új tartalmat a használója számára, csupán a tényre mutat rá. Itt elsősorban apperceptív folyamattal van dolgunk.

A fenti tiszta jelzésformákon kívül a tolvajszavak jelentős része is többé-kevésbé jelzés jellegű. Megjegyzendő: a „tolvajetikett” nem teszi lehetővé, hogy a tolvaj kérdéseket tegyen föl. Ez nem csupán elővigyázatosság, amely a titok megőrzését szolgálja, ez a szabály mélyen a tudatukban gyökerezik, s a szó mágikus erejébe vetett tudatalatti hitükkel függ össze. Hiszen a szó a tolvaj számára nem egyszerűen „termelési eszköz”, amilyenhez mi magunk is gyakran folyamodunk, hanem parancs és varázsszó is egyben.

Nem sikerült még a tolvajvilágban rálelnünk a varázsszóra annak tiszta és nyílt formájában. Ehhez ez a tolvajvilág még túlságosan kötődik a mához, vi-

⁸ Emlékeztetünk arra, mit ír MALINOWSKY (1930) a primitív nyelvekről: „...we can say that language in its primitive function and original form has an essentially pragmatic character, that it is a mode of behaviour, an indispensable element of concerted human action” [...azt mondhatjuk, hogy a nyelvnek primitív funkciójában és eredeti formájában alapvetően pragmatikus jellege van, tehát viselkedésmód, az összehangolt emberi cselekvés nélkülözhetetlen eleme].

⁹ Hasonló összevetést végzett LEBEGYEV a „Словарь воровского языка” [Tolvajnyelvi szótár] (1909) előszavában.

szont rejtett, leplezett formájában a szónak az élettelen tárgyak fölötti hatalmába vetett hit erős és tartós itt. Mindenekelőtt a szitkozódásnak az a megdöbbenően túltengő mennyisége, amikor szó szerint minden második szó ilyen, és konkrétan senkihez sem szól, tanúskodik arról a törekvésükről, hogy a beszédüknek hatékonyságot, aktív hatást kölcsönözzenek. Nem kétséges: a főként szexuális irányultságú és élettelen tárgyakat megcélzó szitkozódás pszichológiája (különösen munka közben) a mágikus szemlélet maradványa. Ezeknél az embereknél a szitkozódás nem csupán erőt kölcsönöz az egyes szavaknak, hanem néha helyettesíti is azokat, így keletkeznek a *сказочка*-k, a sztorik, amelyekben valami egyszerű kis történetet mesélnek el úgy, hogy abban minden szó szitokszó. Sajnos, ezek nyíltan erotikus és kifejezetten cinikus jellege nem teszi lehetővé állításunk meggyőző illusztrációját.

A szitokszónak tulajdonított erőről szólva rámutathatunk, hogy a káromkodás, ha nem „a levegőbe” szól, hanem a másik tolvajnak, már sértésnek számít, amit az itteni elképzelések szerint csak „vér” moshat le. E célból sajátos kártyapárbajokat rendeznek, amelyek véres leszámolással végződnek; ahol különösen szigorúan betartják a tolvajtörvényeket, a sértést halállal szokták megbosszulni.

A káromkodásnál nem kevésbé jellemző jelenség a „tolvajfogadalom”, az eskü is. Mi értelme lenne az eskünek egy tolvaj számára, ha a tudatában nem gyökeresedett volna meg a szó mágikus erejébe vetett rejtett hit? Márpedig az eskühöz igen gyakran folyamodnak (ennek a megszokott formulája: *лягавым буду* [tkp. kopó legyek]; *сука буду, не забуду* [tkp. szuka legyek, nem felejttem], *век мне на свободе не бывать* [tkp. soha az életben ne juthassak szabadrálbra]) stb.

De különböző erőt tulajdonítanak a megszokott, nem szitokjellegű tolvajszavaknak is. Az egyik nagyon érdekes mindennapi jelenség a „hencegés”, melyet nem hagyhatunk említés nélkül, ha meg akarunk érteni több nyelvi ténnyt.

A tolvajok tevékenységének ugyanazok a sajátosságai, amelyek fokozott befolyásolhatóságukat váltják ki, determinálják azt is, hogy a tolvaj minden egyes tettének az elismerését igényli a környezete részéről.

Bármit is csinál, mindig a nézőre, a közönségre számít, s ez adja meg neki a kockázathoz szükséges erőt (ahogy az orosz közmondás tartja, *на людях и смерть красна* — ha emberek látják, a halál is szép). Ezt a tulajdonságukat jól ábrázolja néhány írónk (Babel, Kaverin).

A tolvajvilágban mindennap előfordul, hogy a tolvaj a hőstetteiről mesél. A legérdekesebb azonban az, hogy ebben a mesélésben az események valódisága nem is játszik különösebb szerepet. A valóban megtörtént eset csupán kiinduló mozzanat: szabad „lódítani”, akár csak a kártyában csalni. Ha valaki közbeszól és meghazudtolja a mesélőt, az súlyos sértés számára, mert „tolvajereje” és méltósága elleni merényletként fogja fel. Csak abban az esetben szabad ellentmondani, ha a mesélő a tolvajetikát, a tolvajok „törvényét” sértette meg. Viszonylag enyhe büntetésnek, körülbelül az adott közezből való kiűzetéssel egyenrangúnak

számít, ha valakinek megtiltják, hogy „hencegjen”. Ilyenkor nincs joga a hőstetteiről mesélni. Viszont bárki félbeszakíthatja a „hencegőt”, még ha minden szava igaz is. A (csaknem mindig sztereotip jellegű) mese rendszerint nevetséges formában ábrázolja az áldozatot, és dicséri az elbeszélés hősének az ügyességét, csalafintaságát és találékonyosságát. Aki jól, meggyőzően tud mesélni, azt ebben a körben nagyon megbecsülik.

A „hencegés” egész jellege feltételez valamit, ami némileg a sámánok „révületére” emlékeztet. Azért „henceg”, hogy fokozza saját erejét, önuralmát, önbi-zalmát, s ugyanakkor a neki alárendelt „haverok” fölötti hatalma megerősödjön. A tolvajdalok többsége kétségkívül az ilyen „hencegés” nyomait hordozza. A tolvaj itt is rendszerint a saját hőstetteiről mesél, legtöbbször egyes vagy többes szám első személyben. Nem más ez, mint a „vadász” versbe öntött elbeszélése.

Ilyen például:

Я вор-чародей, сын преступного мира...	Vajákos tolvaj vagyok, én, az alvilág fia...
vagy:	
Старушку божию зарезал, Сломал я тысячу замков Вот громила я каков...	Kinyírtam én egy vénasszonyt, Ezer lakatot letörtem, Ugye, klassz vagány vagyok...
vagy:	
Мы со Пскова два громилы...	Mi, két vagány pszkovi tájról...
vagy:	
Прибежала я на бан, Бан же синеватый...	Kijöttem az állomásra, Az meg csupa hupikék...
vagy:	
Гоп со смыком это буду я...	Én vagyok a híres rabló...
vagy:	
Смотрите, граждане! Я девочка гулящая...	Lássátok, emberek! Rosszlány vagyok én...

Itt egy ilyen dal teljes szövege:¹⁰

¹⁰ A legrégebb ismert orosz városi szélhámosének, amelyet Vanyka Kain életleírásának egyik változatában (Обстоятельная и верная история российского мошенника, славного вора, разбойника и бывшего московского сыщика Ваньки Каина [Vanyka Kain orosz szélhámos, híres tolvaj, haramia és egykori moszkvai nyomozó részletes és hív története]. Москва, 1793, изд. 4) találunk, kiemelkedik az ott idézett haramiadalok közül. Idézzük a legjellemzőbb strófáit:

Стенька Разин, Сенной и Гаврюшка, Ванька Каин и лжехрист Андрюшка, Хоть дела их и славны и коль не срамны, Прах против наших карточных дел.	Sztyenyka Razin, Szennoj és Gavrjuska, Vanyka Kain meg az ál-Krisztus Andrjuska, Tetteik híresek, bűnük sem csekélyke, A mi tettevényeinkhez képest mit sem érnek.
--	---

Ни стыда ни совести в нас нету Олухам то здешним не в примету	Nem érzünk mi szégyent, bűnbánást s effélet, Az itteni bunkók nyomunkba sem érnek,
--	---

Мы летчики-налетчики, Ночные переплетчики, Наш девиз — крылатый туз. Мы летчики-налетчики, Ночные переплетчики, Мы страшный профсоюз. Мы всюду проникаем, Мы всюду зажигаем. Мы всюду тут как тут.	Rabló-zabra legények, Éjszakai vendégek, Szárnyas ász a mi jelünk. Rabló-zabra legények, Éjszakai vendégek, Bárkit megrövidítünk. Mert előttünk nincs lakat, Mit lángítunk, kigyullad, Mindenütt jelen leszünk!
--	---

Hasonló jellegű az egyik dal IRWIN szótárában is:

We are three bums... vagy: Oh, my name is Samuel Hall. Samuel Hall, Samuel Hall...	Mi vagyunk a három hobó... Az én nevem Samuel Hall, Samuel Hall, Samuel Hall...
---	---

Leginkább talán azokhoz a harci varázsdalokhoz állnak ezek közel, amelyeket az ősi vadászok a tábortüzet körültáncolva adnak elő.

Lássunk még egy olyan jelenséget, amely szintén a szó mágikus erejének készíti elő a talajt. A gondolkodás mágikus jellegét a tárgy és a szó azonosítása jellemzi (a participáció törvényének egyik részese: LÉVY-BRUHL, KASSIERER). Ez a primitív tudatra oly jellemző azonosítás ragyogó párhuzamra lel a tolvajoknak a ragadványnevükhöz való viszonyában. Amikor egy tolvaj ragadványnevet vesz föl, utána már ritkán mond annak búcsút. A ragadványnév fölvétele a tolvajvilágba való befogadás szükséges aktusa (egyfajta beavatás ez). Mindegyiküknek van ragadványneve. A nevet vagy annak jelképét a testére tetováltatja, s még akkor sem távolítja el, amikor azt már ismeri a bűnügyi rendőrség, tehát amikor már kifejezetten káros a számára, árulkodik büntetett előéletéről („priusz”).

Jóllehet gyakran véletlenszerűen kapja a ragadványnevet, a tolvaj különösen büszke rá, mondhatni, hogy ez az ő „tolvajbecsülete”. Mindig nagyon vigyáz rá.

A tolvajragadványnevek tanulmányozása leginkább a primitív népek totemeivel való összehasonlításhoz szolgálhatna érdekes anyaggal. Nemcsak az egyes tolvajnak lehet ragadványneve, hanem egy egész bandának is: a nevet, akárcsak a primitív népek, gyakran az állatvilágból kölcsönzik. Többségük a tolvaj valamilyen érdeméről tanúskodik, és csak büntetésként adható neki olyan, amely

Карты подрезные, крапом намазные
Делайте разом нечет и чет.
Мы в камзолах, хотя без кафтанов,
Веселее посадских брюханов,
Игру б где проведать, сыщем мы обедать
Лишь бы попался нам в руки дурак.

Jó nyesett kártyáink, tüvel megjelöltek,
Akármelyik partit megnyerjük veletek.
Zekét viselünk mi, nincsen kaftán rajtunk,
Jobb a kedvünk, mint holmi haspókoké ott,
Prím játszmat kifogunk, emberül zabálunk,
Csak épp egy jó balek keresztesze utunk.

vesztét okozhatja, s nem teszi lehetővé számára, hogy akár néhány fokot is lépjen a tolvajvilági hierarchia bonyolult számárlétráján, bárhogya igyekszik is.

A tolvajoknak környezetükhöz való viszonyát az alapvető közös képzet határozza meg, hogy két világ harcol egymással. A tolvaj, akárcsak az őseber, két részre osztja a világot: az „övére”, amely jó, és az „idegenre”, a „balekoké-
ra”, amely gonosz. Bármilyen történjen is a külvilágban, a primitív vadász abban a jó és a gonosz erők harcát látja; a tolvaj pedig az összes társadalmi kölcsönviszonyt az „övé” és az „idegen” harcára vezeti vissza. Ebbe a harcba részben besorolja az élettelen tárgyakat is (tolvajbabonák), bár nem olyan következetesen, mint a primitív vadász.

Урки и мурки играют в жмурки 'a vagányok és a hekusok [a tolvajok és a rendőrök] bújócskát játszanak' — mondja a tolvaj. *Зима ваша, лето наше* 'a tél a tiétek, a nyár a miénk', vagyis nyáron ők kerülnek fölénybe, míg télen amazok. *Ваша не пляшет* 'aki nem tolvaj, annak nincs szerencséje' (tkp. a tietek nem táncol). Ezek a szólások elég jól tükrözik azt a két princípium közötti harcot, amelyet a tolvajok világnézetük sarkkövének tartanak, és ebbe a küzdelembe még a nyelvet is bevonják.

Beszédének szavait a tolvaj „saját” (mienk) és „nem saját” (másoké) szavakra osztja. Bizonyos dolgokról csak meghatározott, elfogadott kifejezésekkel lehet szólni. Ezek a szavak nem mindig azok, amelyeket tolvajnyelveknek szokás nevezni. Például két, azonos fogalmat jelölő mindennapi szó közül (*вор* 'tolvaj' és *жулик* 'szélhámos') az egyiket lehet használni, a másikat pedig nem. Vannak tolvajszavak, amelyek kikerültek a köznyelvbe, ezért megszűntek „sajátok” lenni. Ebből a szempontból „nem sajátként”, „huligánszavakként” értékelik az olyanokat, mint a *шамать* (eszik, kajál), *хрять* (megy, dzsal), *лямзить*, *пулять*, *свистнуть* (lop, megfúj).

IRWIN (az amerikai csavargósztár összeállítója), akinek, mint már említettük, magának is húszéves csavargói tapasztalata van, és megfigyelései ezért különösen értékesek, szótára bevezetőjében a következő tényről emléti: „Its [slang's] proper use is still a matter of real pride to every real tramp, and the newcomer to the road is easily recognized by his ignorance of the tongue. No matter how much natural agility or strength he may call to his aid in boarding a moving train, no matter what native ability he may have at soliciting food or alms, so long as he misuses tramp slang the recruit is looked down upon by the «per-fesh», the «blowed in the glass stroller».”* És egy kicsit később: „The last thing a real tramp will admit is his ignorance of what a new word or group of words

* „A szleng helyes használata még mindig valódi büszkeség forrása minden igazi csavargó számára, és az újoncokat könnyű felismerni arról, hogy nem ismerik a nyelvet. Mindegy, hogy mennyi természetes frisseséget vagy erőt tud felmutatni a mozgó vonatra való felkapaszkodáskor, mindegy, hogy milyen veleszületett leleményességgel tud enni-alót vagy alamizsnát szerezni magának, amíg rosszul használja a csavargók szlengjét, az újoncot a vén rókák lenézik.”

may mean”.* A tolvajvilágban nálunk is hasonló viszony figyelhető meg a tolvajnyelvvél.

A tolvajbeszéd meg kell, hogy mutassa a tolvajban a „sajátot”, bizonyítania kell a tolvajvilághoz való tartozását mindazon egyéb ismérvekkel egyetemben, amelyek segítségével a tolvaj mindenáron igyekszik kitűnni a környezetéből, hangsúlyozni tolvaji méltóságát: a sapkáját a szemére húzva viseli, a tolvajvilágban divatosnak számító ruhát visel, ideszámít a járásmódja, a gesztusai, s végül a tetoválás, amelyről a tolvaj nem mond le, pedig az kifejezetten kárt okozhat neki, mert elárulja kiletét a bűnügyi rendőrség előtt. Szégyen, ha nem ért meg valamilyen tolvajkifejezést, vagy helytelenül használja.¹¹ A tolvaj gyakran ügyel a kifejezetten külsőséges, részben csupán „demonstratív” titokzatosságra¹², amely segítségére van abban, hogy elkülönítse magát mint „beavatottat” a többi „be nem avatottól” — a „balekóktól” (bolondoktól).

A továbbiakban bemutatjuk, miért történik ez így, s hogy a tolvaj számára a nyelv telítve van ideológiai tartalommal, társadalmi jellege van. Ha valaki nem tud tolvajnyelven megnevezni egy tárgyat, és nem ismeri a tolvajok ahhoz való viszonyát, leleplezi ideológiai bizonytalanságát. Az ilyen ember veszélyes lehet a tolvajvilág számára.

Néhány példa az ilyen ideológiailag telített szóra: a *кызым* alapjelentése ’paraszt’, a szó megvető viszonyt fejez ki a paraszt iránt, mintegy arra utal, hogy az ilyen embertől könnyű lopni, vagyis gúnyos árnyalata van. A *жузан* ’szilaj tolvaj’, a tolvajvilág hőse, minden tolvajerény hordozója, a szó elragadtatást, helyeslést fejez ki. Csaknem minden tolvajszóban van ilyen érzelmi értékelés.

Nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy a szó belső erejébe vetett hit a tolvajvilágban bizonyos tekintetben ugyanannyira elterjedt, mint az ősi viszonyok között.

Hiszen ez az ősi mágikus viszony nemcsak a „hencegésben”, sem pedig a tolvajbeszéd állandó emelkedettségében, patetikájában — mely a tolvaj demonstratív ismérve —, hanem az orosz köznyelvvél való kapcsolatban is megmutatkozik. Egy-egy félresikerült, rosszkor elejtett szó szerencsétlenséget hozhat arra, aki kimondta, lebuktathatja az általa kezdett vállalkozást. Ezért tiltott, „tabu” a tolvajbeszédben számos szó és fogalom. A „veszélyes” fogalmak eufemizmusaiul rendszerint durván familiáris elnevezések szolgálnak, amelyek azt

* „Egy igazi csavargó szinte soha sem vallaná be, hogy nem tudja, mit jelent egy új szó vagy új szócsoport”.

¹¹ NICEFORO (1912) úgy véli: az ún. speciális nyelvek kialakulásának fő tényezője egyes társadalmi csoportoknak a többitől való, nyelvben is kifejeződő szembenállási hajlama. Am az, hogy e jelenségnek a szerző biológiai jelleget kölcsönöz, szinte teljesen elveszi megfigyeléseinek élet. Ugyanerre a hajlamra építi VAN GENNEP (1909) a speciális nyelvek, valamint a szakrális és liturgiái nyelvek összevetését.

¹² Ezzel magyarázható, hogy a tolvajok is gyakran elfogadják az argó titkos eredetének elméletét.

hangsúlyozzák, hogy jókedéllyel és gúnyosan, megvetően viszonyulnak hozzájuk. A halál helyett pl. azt mondják *Загиб Иванович, Загиб Петрович, Загиб Иванныч, Загиб Петров**, *Иван Петров* vagy *Петр Иванныч***, *курносая* 'halál, a kaszás' (tkp. a pisze) stb., a 'gyilkosság' helyett *мокрое дело* (tkp. nedves ügy) stb. A 'megöl' helyett *ткнуть* (tkp. beledöf), *завалить* (tkp. leterít) stb., a 'meghal' helyett *сыграть в ящик* 'borítékban szabadul' (tkp. ládára játszik), *забуреть* 'felfordul', *загнутьяся* 'bekrepál' stb., a 'rendőr' helyett *лягаш* (a *лягавый* 'kopó' becéző alakja), *лягушка* (tkp. béka) stb.

Másrészt az olyan jelenségekre vonatkozó fogalmak, melyekkel szemben a tolvajnak a tolvajetika törvényei alapján különösen óvatosnak kell lennie, elijesztő, megfélemlítő jellegűek. Az alsónemű, a nadrág, a párna és a takaró például, amelyeket a tolvajsabályok szerint soha nem szabad kártyán elveszíteni, a *кровь* 'vér' nevet kapták.

Sajnos, sok efféle kifejezés durva cinizmusa megfoszt bennünket attól a lehetőségtől, hogy illusztrálásukra meggyőző példákat sorakoztassunk fel.

V.

Mindaz, amiről eddig szóltunk, közvetlen összefüggésben áll a beszédmágiával: megjegyztük, hogy a jelzés a szót eszközzé változtatja, valamint hogy a tolvajok szitokszavainak és esküjének mágikus töltete van; a „hencegésről” szólva felhívtuk a figyelmet arra, mennyire hisznek a szó erejében; a ragadványnevek kapcsán hangsúlyoztuk: csaknem ugyanúgy, mint az ősembernél, összemósódhat a név és hordozója; rámutattunk a tolvajbeszéd óriási szerepére a „tolvajerények” demonstrációjában; végül az eufemizmusokban bemutattuk a mágikus tudatra jellemző vonást, a szavaktól való félelmet. Ám mindezzel még nem oldottuk meg teljesen a problémát, mert nem mutattunk rá, mi teszi mágikussá vagy legalábbis azt megközelítővé a tolvajszót. Mi a tolvajbeszéd mágikus sajátossága? Véleményünk szerint, és ez tanulmányunk egyik fő gondolata, a tolvajbeszéd rejtett mágikus aspektusa annak érzelmi-expresszív telítettségében rejlik.

A tolvajgondolkodásról szólva rámutattunk a tolvajvilágban uralkodó kollektív képzetekre. Tegyük hozzá: ezeket a kollektív képzeteket mélyen átítatják az ugyancsak kollektív érzések. LÉVY-BRUHL a primitív népek kollektív képzetéről azt mondja, hogy „a pszichikum elégtelen differenciáltsága miatt az eszme keletkezését nem lehet elválasztani az érzelmek keletkezésétől”. A tolvaj, akár csak a primitív ember, nehezen küzdi le az impulzusait, mivel gátlásközpontjai rendkívül gyöngén működnek. Ezért olyan impulzív jellegű a beszéde. Az érzelem keletkezése és a szó kiejtése között minimális idő telik el, reflexológiai kifejezéssel élve: a „latens periódus” szinte teljesen hiányzik.

* A *Загиб* itt a *загибать* 'meghal, felfordul' rövidebb, névre emlékeztető alakja. (*A ford.*)

** Ezek az előző két névvel keltenek asszociációt. (*A ford.*)

A tárgy iránti érzelmi viszony átvitele a szóra kimutatja a beszéd emocionális-expresszív funkciójában a mágikusnak egy válfaját, pontosabban annak egy enyhült fokozatát.

A beszéd emocionális-expresszív funkciója, amelyről annyit írtak mind a francia szociológiai iskola képviselői (vö. BALLY 1913), mind orosz követői, ilyen értelmezésben nézetünk szerint világosságot kell, hogy teremtsen ebben a jócskán összekuszált kérdésben. Alig érintette egy nyelvész a szó érzelmi oldalát, rögtön számos olyan fogalommal kezdett operálni, amelyeknek mindegyike csak összekuszálja és elhomályosítja a probléma lényegét: a „hangzásról”, a „hangutánzásról”, a beszéd alacsonyabb szférába való ereszkedéséről kezdtek beszélni, meg a „kommunikáció megkönnyítéséről”, megjelent a költői nyelv párhuzama stb. Pedig ha a beszédmágián azt értjük, hogy a tárgy és az azt jelölő szó azonosul a beszélő tudatában, akkor a szó emocionális-expresszív aspektusa azt jelenti, hogy a tárgyhoz való viszonyunkat azonosítjuk a szó tulajdonságai-val. Például egy tárgy értékelését (negatívan vagy pozitívan) átvisszük a szóra; egy bizonyos tárgy által kiváltott érzésünk szintén átmegy a megfelelő szóra stb. Az emocionális-expresszív funkció merőben ellentétes a szó és a tárgy megkülönböztetésén alapuló intellektuális funkcióval; ez tulajdonképpen nem más, mint egy mélyen gyökerező csökevény a mai nyelvekben.¹³

Ismét LÉVY-BRUHLre hivatkozunk, aki szerint az érzelmi jelleg a primitív gondolkodás sajátossága. „Befogadásának bármely objektuma (ti. a gondolkodásé — D. L.) többé-kevésbé jelentős érzelmet vált ki, s ennek az érzésnek a jellege hagyományosan determinált” (LÉVY-BRUHL 1930).

Érdekes az a tény, hogy az emocionális-expresszív funkció azoknak a szakmai csoportoknak a beszédében dominál, amelyeknek egész termelési folyamata a legelmaradottabb jellegű, ahol a zsákmány a szerencsétől, a véletlentől függ, és nincs érzékelhető összefüggés a termelési folyamat és a munka terméke között, ahol a munka egyéni jellegű, s olyan egyéni tulajdonságoknak van becse, mint az ügyesség, csalfintáság, ahol igen fejlett a konkurencia, és elenyésző a kapcsolat a társadalom egészének a gazdaságával.

Az érzelmi jellegű szavakkal a leggyakrabban a kiskereskedők (ofenyek ’vándorkereskedők’), hivatásos koldusok, tőzsdeügynökök, ügynökök, vándorszínészek, bérkocsisok, a kereskedelemhez kapcsolódó egyes kisiparosok és más hasonlók nyelvében találkozunk. Ezek a foglalkozások mind a korai kapitalizmusban keletkeztek, akárcsak a tolvajvilág, s valamennyiükre jórészt ugyanazok a vonások jellemzőek, mint a tolvajbeszédre. Innen a beszéd „vulgarizálódása”, amely minden kívülállót annyira megdöbbsent. Ezeket a foglalkozásokat a vásárló, kliens, néző, megrendelő iránti ugyanolyan megvetés jellemzi, ami megfigyelhető a tolvajnál is a nem tolvajhoz (a balekhoz) való viszonyában.

¹³ A szépirodalmi nyelv expresszív funkciója arról tanúskodik, hogy a művészi és a primitív gondolkodás közel áll egymáshoz, erről LÉVY-BRUHL ír.

Alig fordulnak elő emocionális kifejezések azokban a foglalkozásokban, ahol a kereset a szakma ismeretétől, a szívós megmunkáló, s nem kizárólag megszerző tevékenységtől függ, ott, ahol erőteljes a kapcsolat az osztállyal, az egész társadalommal. Bár ezek a szakmák bőségesen használnak terminusokat és szakszavakat, mégis mindegyiknek nominatív szerepe van a foglalkozás sajátos jelenségeinek és tárgyainak vonatkozásában.

A vasutas mondata: „A gyorsot a tizennégyesen fogadom” és a tolvajé: „Mit stírolsz engem, te sarkangyal?” két teljesen különböző nyelvi rendszerből való. Ebből érthető, hogy a tolvajbeszédet nem csak azért nem tekinthetjük szakmai nyelvnek, mert kételkedünk abban, hogy a tolvajlást szakmának lehet tartani.

Állapodjunk meg egyelőre itt, s lássuk a tolvajok beszédének néhány emocionális szavát. Ilyenek a következők:

волосатики 'idegenek, nem kebelbeliek, gyanúsak' (tkp. szőrösök);

комендант 'öreg prostituált' (tkp. parancsnok);

леопард 'teljesen lezüllött tolvaj, aki lemondott a ruha használatáról is' (tkp. leopárd);

охмурял 'buta ember, főként nagydarab, kövér, esetlen';

штымп 'meghatározhatatlan külsejű, gyanús ember' (tkp. rendőr, besúgó);

слинять 'elmenekül, valamitől szerencsésen megmenekül' (tkp. kifakul);

укрон 'faragatlan paraszt, aki sohasem járt városban' (tkp. kapor);

хавать 'eszik' stb.

A tolvajbeszéd számos szava emocionális töltetet kap attól a „metaforikus” jelentéstől, amelyet magában foglal. A metaforikus tolvajkifejezéseket szinte minden kutató érintette már¹⁴, ezért erről nem szólunk részletesen, csupán arra emlékeztetünk, hogy KASSIERER szerint az emocionális és a metaforikus jelenségek egymást idézik elő, s mindkettőt a primitív gondolkodás körébe utalja.

A tolvajbeszéd, a *блатная музыка* valóban zene abban az értelemben, hogy inkább az érzelmekre, mint az intellektusra hat.¹⁵

Megjegyzésre méltó, hogy a tárgy iránti egyéni, személyes viszony soha nem nyer kifejezést ebben az expresszív formában. A tolvajbeszéd emocionális-expresszív formája kizárólag a csoportos kollektív tudatot tükrözi. A jelenséget vagy „sajátnak” ismerik el, amivel azt fejezik ki, hogy helyeslést érdemel, sőt hősiecs, vagy pedig idegennek tartják, veszélyesnek, s akkor az expresszió negatív jelleget ölt.

¹⁴ BORROW angol néprajzkutató, aki jól ismerte az európai kontinens alvilágát, a tolvajnyelvek metaforikus jellegét hangsúlyozta, s ezért azt a feltételezést is lehetségesnek tartotta, hogy valamennyi azonos forrásból származott (1843. II, 132–3).

¹⁵ Ld. még *петь* (tkp. énekel) tolvajnyelven 'beszél'. Az angol *cant*-ról HOTTEN a szótárának az előszavában azt tartja: az a közép-angol tolvajnyelvi *chaunt* 'a beggar's whine; koldussírám' szóból származik, mások úgy vélik, hogy közvetlenül a latin *cantare* 'énekel' -ből.

LÉVY-BRUHL a következőképpen jellemzi a primitív ember érzelmi világát: „A szervezet közvetlen reakciójától függő s kifejezetten egyéni érzelmeket leszámítva, a primitív embernek semmije sem »szocializáltabb«, mint éppen az érzelmei”.

A tolvajnyelv, pontosabban annak szókincese, magában foglalja az egész tolvajideológiát, annak valamennyi kollektív képzetével és kollektív érzelmével együtt. Ez az oka annak, hogy a tolvajbeszéd s az ilyen kifejezésekkel való bánni tudás annyira jelentős helyet foglal el a tolvajvilágban. Aki nem ismeri pontosan a tolvajszavak értelmét és használatát, nem csupán arra képtelen, hogy egy bizonyos helyet elfoglaljon a hatalom valamely fokán (a tolvajok az egyéni „érdemeknek” megfelelően szigorúan rangsorolják egymást), hanem arra is, hogy bármilyen elismerésre is rászolgáljon.

A tolvajnyelv által kifejezhető érzelmek tulajdonképpen nem túlságosan változatosak. Mint már rámutattunk, két alapvető érzelem dominál itt, a pozitív és a negatív.

A tolvajnyelv, annak erőteljesen expresszív jellege, képszerűsége stb. iránti titkos elragadtatás, amelyet nem egy tudományos vizsgálatban is felfedezünk, lényegét tekintve egyáltalán nem indokolt. A tolvajszavak emocionális-expresszív aspektusa, jóllehet igen szerteágazó, minőségileg szegényes, sekélyes és rendkívül egysíkú.

Amikor a tolvajszó emocionalitásáról beszélünk, nem szabad megfélekednünk egy mozzanatról. A tolvajnyelv és a mai orosz nyelv kutatói szemszögéből nézve a tolvajszó csupán egy, a beszédet alacsonyabb szintre szállító és vulgariizáló elem. Ez nem így van. A tolvaj beszéde mindig fennkölt, mert mindig egy kicsit hősnak tekinti magát, s az ő szemszögéből a tolvajnyelv patetikus. Ilyen képzetet tükröznek egyes tolvajdalok:

Перешелкав в машинах маслины, Хоть здесь перетыримся мы...	Megszámoljuk a stukkerben a babszemeket, S legalább egy kicsit megzuhanunk itt...
---	--

vagy:

Он поканал, а меня зачурали И в уголовку меня повели. Долго допрашивал агент с наганом: С кем ты на мокром, девчонка, была. Я же так гордо ему отвечала: Это душевная тайна моя.	Ő akkor eldzsalt, engem meg bevarrtak, S az óberhén találtam magam. Soká misézett a stukis kopó: Na, pipi, kivel is vágátok haza? De én csak büszkén feleltem neki: Ez az én legnagyobb szívbeli titkom.
---	---

A tolvajszavakat csupán a hivatásos bűnözéssel nem foglalkozó környezetben érzékelik a beszédet alacsonyabb szintre leszállítónak, kihívóan arcátlannak, az ún. vagánykodók és a közönséges bűnözők körében, ezek iránt viszont a tolvajok különös megvetést tanúsítanak.

Ha valaki a tolvajsztót a beszéd alacsonyabb szintre szállítása, vulgarizálása céljából használja, ez azt bizonyítja, hogy a beszélő nem tartozik ehhez a közegehez. A SZELISCSEV által idézett nagyszámú tolvajkifejezés mind ilyen (1928).

A tolvajbeszédről alkotott, s széles körben elterjedt nézet, mely a dolgok valódi állását eltorzítja, éppen ezeknek a vagánykodóknak a beszédére épül. A tolvajbeszéd alacsonyabb szintje és vulgarizmusa tulajdonképpen a mi felfogásunk sajátossága. A mi nyelvi rendszerünk szempontjából van alacsonyabbra szállítva, míg magának a tolvajnak a befogadásában éppenséggel hősi, „emelkedett” jellegű, enélkül nem lehetne a tolvajvilág alapja, nem szolgálhatna a tolvaj ismérvéül stb., amiről fentebb már volt szó.

Érthető a tolvajok gyűlölete a vagánykodók iránt, hiszen azok nem tolvajok, és éppen a legfontosabbat, a pátoszt rombolják le, ami a tolvajok számára vonzó a nyelvükben. A tolvaj egy kívülállóval folytatott beszélgetésében soha nem használ „vagány” szavakat, amelyek a szándékolttal ellentétes benyomást keltetnének.¹⁶ A tolvaj ezeket komolyan használja, a kívülálló tréfából, egyfajta csínytevésenként. A tolvajközegen kívül került tolvajszavak használata külön tanulmányt érdemelne, mert sorsuk rendkívül érdekes. Amikor a vagányszó kívülálló közegbe kerül, alacsonyabb szintre száll le, és úgy kerül vissza a tolvajközegbe, hogy eközben elveszíti „vagány” jelentését, ezért szükségképpen másra kell cserélni, vagy pedig jelentését megváltoztatva, vissza kell állítani elveszített erejét. Így keletkeznek az új tolvajszavak.¹⁷ Ismeretes, hogy az imperialista háború* idején, amikor sok tolvajt behívtak katonai szolgálatra, s így széles körben elterjedtek a tolvajszavak, a tolvajnyelv szókincsé jelentős változásokat szenvedett. Számos szó teljesen kikerült a használatból, helyettük mások jelentek meg.

Kétségkívül igaza van BALLYnak, amikor a „Le langage et la vie” [A nyelv és az élet] c. művében arról ír, milyen óriási nyelvteremtő ereje van az expresszív tendenciának. A csattanóan találó, expresszív kifejezés szándéka új szavak megjelenését vonja maga után.

Minden banda, minden börtön új és új szavakat hoz a tolvajbeszédbe; ezek száma még megközelítőleg sem határozható meg. Gondolhatjuk-e, hogy mondhatni iszonyatos termelékenységére eredményeként a tolvajbeszéd rendkívüli szógazdagságra tesz szert? A szavak gyakran alig néhány napig s csekély számú csoportban élnek, gyorsan eltűnnek, vagy nyomtalanul, vagy úgy, hogy átkerülnek a passzív szókincsbe.

¹⁶ Nem innen ered-e részben az ismert előítélet a tolvajnyelv titkosságáról?

¹⁷ Nem egyszer találkozunk azzal a közkeletű nézettel, hogy a tolvajnyelvi szó csak addig él a közegben, amíg azt a rendőrség meg nem ismeri. Mihelyt bekerül a szótárakba, a helyére újabbat találnak ki. Ez a naivitástól nem mentes elképzelés bizonyos mértékben a dolgok reális állapotát tükrözi.

* Az I. világháború. (*A ford.*)

Megfigyeléseink szerint a tolvajszavakból egy-egy tolvaj mindössze alig 200-at használ aktívan, míg érteni természetesen jóval többet ért. A tolvajbeszéd termékenysége a halakéra emlékeztet: minél több ikrát raknak le, annál több pusztul el (ez az alacsonyabbrendű organizmusok sajátossága). E szavak közül csak a legerőteljesebbek élnek túl a létért való kegyetlen küzdelmet, a többi pedig jelenlétében fokozatosan elhalványul és elpusztul, miután a tekintélyes „головка” (tkp. fejecske; a tolvajvilág felső rétegeit hívják így) nem támogatta.

A revolver fogalmát a következő elnevezésekkel fejezik ki: *волна* (tkp. hullám), *иголка* (tkp. tű), *шпалер, машина* (tkp. gép), *пушка* (tkp. ágyú), *шпайка, кнут* (tkp. korbács), *кукла* (tkp. baba), *плевок* (tkp. köpés), *газета* (tkp. újság), *кнацер, майдан, дульф, дыра* (tkp. bolond nő) stb., a pénzét: *бабки* (tkp. vénasszonyok), *звонду* (tkp. szögek), *воробышки* (tkp. verébfiókák), *бабочки* (tkp. lepkék), *бог* (tkp. isten), *плитки* (tkp. lemezek), *форсы, цаца* (tkp. játékszer) stb.

Lehetséges, hogy ez az intenzív szóalkotás ugyanannyira jellemző a tolvajbeszédre, mint a primitív népekére.

Nem tehető-e fel, hogy a már jórészt becsontosodott, megmerevedett szókincsünk mai gazdagságát valamely ősi korszakban lezajlott analóg szóalkotási intenzitásnak köszönhetjük?

VI.

A tolvajbeszéd szemantikája jelentősen különbözik a mindennapi nyelvétől. Fogalmai is jórészt konkrétak, akárcsak az ősember beszéde: a szó érzelmi telítettsége szoros kapcsolatot létesít a szó és a jelenség között. A tolvajszónak rendszerint gazdag a tartalma és szegényes a terjedelme. A tolvajszókincs szinte ki is merül a tolvajok mindennapi életének, a bűnözésnek a körébe tartozó szavakkal. A szó itt mindig csak egy bizonyos sajátos jelenséget érint, nincs olyan univerzális jellege, mint a beszédünkben megjelenő szavaknak. Egyes tolvajszavakhoz a szótárban részletes magyarázatot kell fűzni, ha vissza akarjuk adni jelentésük valamennyi sajátos árnyalatát.

Azt jelenti-e ez, hogy a tolvajbeszéd szemantikája mindig determinált, stabilizált, hogy minden szó terjedelme és tartalma mindig pontosan körül van határolva?

A tolvajnyelvben éppenséggel ennek az ellenkezője figyelhető meg: ritka példája ez az egyáltalán nem stabilizálódott, diffúz szemantikának. A primitív munkaformák és a primitív mindennapi élet a tolvajok nyelvében olyan helyzetet szül, amelyben a szavak pontatlansága és kevés száma a norma. A tolvajok olyan beszédhez szoktak, hogy célzásokból és félszavakból is megértik egymást, s nem azért, mintha „a természettől fogva” lennének rendkívül jó felfogóképességűek, hanem mert maga a szituáció teremt kedvező feltételeket az appercepció számára. A jelentés eltompulását eredményezik a tolvajbeszédben oly gyakori eufemizmusok is.

Például a *навернуть* (tkp. csavar, gombolyít) szót nem lehet mással visszaadni, mint „valamit általában csinál, végrehajt”. Lehet pl. *навернуть скачок* ’betöréses lopást hajt végre’, *навернуть малину* ’titkos lakást, helyiséget szerez’, *навернуть фраера* ’becsap egy balekot’, *навернуть бабочек* ’pénzt szerez’ stb. Hasonló jellegűek az olyan szavak is mint a *хурдачить*, *зашиататься*, *жухнуть* (’megöl, megüt, valamit gyorsan csinál, mond, azonnal felfog’ stb), *зажурнуться*, *стрѣбать* ’intenzíven csinál valamit’ stb.¹⁸ Az ilyen szó jelentését egy szótár számára nagyon nehéz meghatározni. Jelentése csupán a mondatban és a konkrét helyzetben, egy bizonyos külső szituációban ismerhető fel.

Ez a sajátosság a tolvajbeszédet kétségkívül jelentősen közelíti az ősi szemantika diffuzitáshoz.

A fenti példákban van egy közös sajátosság: a logikai jelentést mindenütt kiszorítja az érzelmi. Ez utóbbi benne a legstabilabb, s magát a poliszémiát is érzelmi poliszémiaként jellemezhetjük.

Az expresszív és érzelmileg telített tolvajszó úgy hat, mint egy impulzus, mint egy ostorcsapás, olyan erősen, csattanóan és ugyanolyan értelmetlenül. E csapásnak az értelmét a környező helyzet alapján kell megítélni. Még egyszer emlékeztetünk kiinduló mozzanatunkra, amikor is a tolvajbeszédet a mágikussal rokonítottuk: a tolvajszó eszköz, egyfajta nógatas. Elegendő belepillantanunk IRWIN és CHAUTARD szótáraiba, ahol minden szó terjengős magyarázatot kap, hogy meggyőződhesünk: a poliszémia nem csak az orosz tolvajnyelv ténye; IRWIN is arról ír, milyen sokszor nem érti a szót vagy annak több jelentését, s ezt az erőteljes szóalkotással hozza összefügsbe.

Ám ha mégis némileg más módon képzeljük el a szemantikai és szókincsalkotás folyamatát a tolvajbeszédben, mint IRWIN, akkor is el kell ismernünk, mennyi igazság van e két tényező, a stabilizálatlan szemantika és az erőteljes szóalkotás összevetésében.

¹⁸ A tolvajnyelvi szó poliszémiáját már SERCL is észrevette remek anyagot tartalmazó munkájában (1884): „Az ún. tolvajnyelvekben, ahol nemcsak sok érdekes, de fontos nyelvészeti adat is van, szintén gyakran találkozunk ellentétes jelentésű szavakkal; pl. a francia argóban *paumer* (tkp. tenyérrel ráüt) ’vesz, fog’, de ’elveszít’ is; *battant* (tkp. ütő, verő) ’nyelv’ és ’szív’ (üt és ver); *co-cotte* (tkp. pipi, kiscsirke) ’nő’ és ’ló’; *bachot* ’vizsga’ és ’jelölt’; *extra* (tkp. külön, további) jelentése lehet ’vendég’ vagy ’szolga’; *chose* (tkp. dolog, ügy) ’méltóság’ és ’aljasság’ (LARCHEY 1872: 9–10); *bon* (tkp. jó) ’megbízható ember’ és ’barát’, valamint ’képmutató’, ’kém’ (uo. 55); *cassante* (tkp. törékeny) ’fog’ (la dent casse ’a fog eltörik’) vagy ’dió’ (la noix se casse ’a diót feltörik’; uo. 80); a tkp. ’elegancia, sikk’ jelentésű *chic* (amelyet már a 16. században is használtak) jelentése lehet 1. ’eredetiség, választékoság, elegancia’ 2. ’rossz modor, banális könnyűség’ (uo. 91); az *anguer* jelentheti: 1. ’házasodik’, 2. ’felakaszt’ (MICHEL 1856: 10). Ugyanez jellemző a cigány nyelvre is, amely a csavargók és lótolvajok — a tolvajok nyelvével közlő rokon — szakmai nyelvének számos vonását magába olvasztotta. PATKANOV 1887) így ír: „gyakran a legkülönbözőbb fogalmakat jelölök ugyanazzal a szóval: a *gadžo* jelentései: ’nem cigány, külföldi, kereskedő, paraszt, egy személy, ember, férj’ stb., a *godí* ’ész, vélemény, szív, lélek, bátorság, akarat’, sőt még ’gyomor’ is, a *tin* pedig ’vág, összenyom, ért, megöl, feláldoz, ír’ stb.

Nehéz lenne megmondani, hogy vajon a megkönnyített szóalkotás váltja-e ki a szemantikai zűrzavart, vagy éppen ellenkezőleg, a szemantikai stabilizálatlanság okozza az új szavak alkotókényszerét.

Van még egy körülmény, amely nem hagyja stabilizálódni a tolvajbeszéd szemantikáját: ez a szemantikai tő hiánya a szóban. Az orosz nyelvben például a közös tő egy bizonyos közös szemantikai jelentés segítségével stabilizálja egy egész szócsoport szemantikáját.¹⁹ A tolvajbeszédben hiányzik a szemantikai tő, míg a néha a metaforán, vagy amennyiben a szó orosz köznyelvi kölcsönözés, a metonímián áthatoló mindennapi jelentés pedig mintegy elmozdítja a tolvajszó jelentését. Ez esetben a tolvajnyelvi jelentés mintegy „rúszik” az orosz jelentésre. Példa erre a tolvajszerszámainak elnevezése: *балерина* ’páncélszekerényfurdans’ (tkp. balerina), *гитара*²⁰ ’feszítővas’ (tkp. gitár), *мальчики* ’álkulkcsok’ (tkp. fiúk).

Érdeklődésre tarthatnak számot azok az orosz szavak, amelyek nem kaptak a tolvajnyelvben új jelentést, csupán némileg változtatták azt meg. Nagyon sok ilyen van, ezeket azonban egyetlen tolvajnyelvi szótár sem tartalmazza.

Például az *играющий* ’jó kártyás, hamiskártyás’ (tkp. játész, játékos); *ломать* ’félbeszakít, abbahagy valamit’ (tkp. eltör); *срываться* ’elmege, elmenekül’ (tkp. elszakad valahonnan); *острый* ’szellemes, gyors felfogású’ (tkp. éles); *посылать* ’tartozást megad, visszajuttat a tulajdonosnak’ (tkp. elküld); *серый* ’gyanús, nem világos, jelentéktelen’ (tkp. szürke).

A szemantikai bomlás, a diffúz tudathoz, a stabilizálatlan szemantikához való visszatérés azt eredményezi, hogy a szó gyakran váltogatja a jelentését. A *майдан* tolvajszónak például a csaknem száz éves „történelme” alatt (először Dosztojevskij „Feljegyzések a holtak házából” c. művében szerepel) a következő jelentései voltak: 1. ’az a hely, ahol börtönben kereskednek’, 2. ’posztódarab, amelyen kártyáznak’, 3. ’a kártyázás helye’, 4. ’pályaudvar’, 5. ’vasúti kocsi’, 6. ’börönd’, 7. ’állomás előtti tér’, 8. ’piac’²¹, 9. ’pisztoly’, 10. ’egy csomag kártya’.

Nem érdektelen, hogy a jelentések közötti összefüggés teljesen konkrét, vagyis éppen olyan, amit LÉVY-BRUHL a primitív nyelvekre nézve jellemzőnek tart: a hely, ahol kezdetben a börtönben a kereskedelem folyt (e hely félreeső kellett, hogy legyen), az szolgált a kártyajátékok lebonyolítására is, a kártyázás általában egy posztódarabon folyt; kinn, a börtönön kívül ez rendszerint a pályaudvaron, a vágányok között folyik, ahol a tolvajok rendszerint találkoznak; a pályaudvar érintkezési alapon a vasúti kocsira és a böröndre emlékeztet, ez utóbbira előszeretettel „vadásznak” a vasúti tolvajok; a „böröndvadászat” egy másik „vadászatra” emlékeztet, amely ugyanitt folyik, a pályaudvar szomszéd-

¹⁹ A morfológiai tő szemantikai szerepét még alig kutatták.

²⁰ Vö. egy tolvajdalból: *с гитарой звонкою под полою* [zengő gitárral a kabátom alatt], ahol jól kivehető a szójáték a *gitár* két (köznyelvi ’hangszer’ és tolvajnyelvi ’feszítővas’) jelentésével.

²¹ A *майдан* szó török eredetét a tolvajok bizonyára alaposan elfelejték.

ságában, a gyakran piac szerepét is betöltő állomás melletti téren. Egyfelől a bőrönd, másfelől a kártyázás a csomag kártya képzetét kelti (a bőrönd és a csomag kártya érintkezésen, nem pedig hasonlóságon alapuló asszociáció, mivel az ellopott bőröndöt rögtön kártyára bocsátják a lopás résztvevői). A csomag kártya és a pisztoly két olyan tárgy, amit gondosan el kell rejteni a rendőrség elől.

A tolvajbeszédben a kapcsolat a szó jelentése és hangalakja között fokozatosan meglazul. Egy konkrét példa alapján könnyebb lesz megvilágítani a hangzó nyelv első stádiumát és hangzó beszéd elsődleges elemeit, amelyek elszakadtak a konkrét jelentéstől. A tolvajbeszéd egyes szavait aszemantikusoknak is nevezhetjük. Ilyen például a *же*²² szócska, amely véletlenül került a *ПОВО*-féle szótárba²³, s ott 'tolvajjelszó'-ként definiálták. Nyilvánvaló, hogy *ПОВО*, aki egyébként sem teketóriázott sokat a tolvajszókinccsel, valóban zsákutcába került e szó jelentésének meghatározásával, amikor ilyen különösen értelmezte. A *же* szó egyidőben nagy „divatban” volt a tolvajvilágban, bármilyen jelentésben használatos volt: igeként is, főnévként is, még indulatszóként is. Önmagában, elszigetelten nem volt jelentése, hanem a kontextustól és a konkrét szituációtól függően jelenthetett akármit.

Ha azt mondjuk: *же*, ezzel jelzést adhatunk valakinek (a helyzettől függően); *девочка на же* 'jó nő', *это дело же* '(a dolog) nem sikerült'; *ты кто — же?* '(te) közülnk való, tolvaj vagy?' *монай же!* '(indulj) menj lopni!' stb. Hasonló jellegű volt a *собачка* (tkp. kutyus) szó is, amelyet egy időben erőteljesen kultivált a tolvajvilág bizonyos része.

Ezzel elérkeztünk a „divatos szavak”: a favoritszavak problémájához, amelyeknek minél gyakoribb használata különleges vagányságnak számít.²⁴ Hogy a szót minél gyakrabban használhassák, állandóan újabb és újabb jelentéssel „pumpálják fel”, s ezek váratlansága és szellemessége mulatságos és örömteli érzést kelt az argóhasználatban. Magától értetődik, hogy ennek az alkotásnak a során elsősorban a szó emocionális-expresszív aspektusa érvényesül. A favoritszavak jelensége leginkább nyelvi csínytevésként minősíthető: az alapjelentést lerombolják, a szót eredeti találékonysággal a „feje tetejére” állítják.

A tolvajnyelvi szavak óriási többsége csupán egy-egy bandán belül, egy bizonyos tolvajközösség zárt körén belül él, a nyelvi rögtönzés állandóan mozgó áramlatának partot sohase érő produktumaként. Valamennyit a véletlen, például egy viccből származó mondat, egy meglepő esemény szüli.

²² Vagy *жеэ*.

²³ *ПОВО* szótára (1912), melyet szerzője szolgálati céllal készített és „mundértársainak” szentelt, durván eltorzítja a tolvajnyelvről alkotott képet.

²⁴ Dosztojevszkij az „Egy író naplójá”-ban idéz egy érdekes esetet az egyik „szótárba nem illő” főnév sokjelentésűségéről, amikor hat részeg ember e szó segítségével folytatott meglehetősen összetett beszélgetést. Az adott, „fölkötőbb lakonikus” szó [*xy* 'fasz'] poliszémiájának a jellege jócskán emlékeztet a tolvajnyelv emocionálisan sokjelentésű szavaira.

A rögtönzés útjait egy példával illusztrálhatjuk. A lopás, tolvajlás fogalma a tolvajnál a járással, helyváltoztatással asszociálódik. A tolvaj így fejezi ki magát: *бегать по тихой* 'zsebből lop' (tkp. csöndben szalad), *бегать по громкой* 'ki-rabol valakit' (tkp. hangosan szalad), *бегать по домухе* 'besurranva lop', *по скачкам* 'vhova betör', *по городовой* 'boltban lop' stb. A rögtönzés jelen esetben abban fejeződhet ki, hogy a *бегать* 'fut' igét valamilyen más szóval cseréli fel, amely szintén helyváltoztatást jelent. Ilyeneket ismerünk: *ходить по тихой* (tkp. csöndben jár), *ездить по майданной* (tkp. vonaton utazik), *топать по скачкам* (tkp. gyalogol), *иньрять по берданкам* (tkp. a csomagban fürkészik), *ливеровать по карманной* (tkp. zsebben sétál), *рыскать по домовою* (tkp. házban, lakásban fürkészik) stb. Hogy eközben helyváltoztatást jelentő kölcsönszót használ-e (példáinkban ez mindenütt az első), az orosz köznyelvből vesz-e át vagy a tolvajnyelvből, annak nincs nagy jelentősége.

A fogalom alapjául szolgáló „kollektív képzet”, egyfajta „stabilizált” metafora tehát korlátlan számú új szó létrehozását teszi lehetővé, a lényeg az, hogy egyik se lépje túl az eredeti minta határát.

A tolvajbeszédnek a nyelvalkotást megkönnyítő és a szórögtönzés számára kedvező feltételeket teremtő fő sajátossága tehát az egyes szavak szemantikai gyengesége és változékonysága, ami a környező világ metaforikus interpretációjának viszonylagos állandóságával párosul.

Az a körülmény, hogy a tolvajnyelvben a rögtönzés mindig a „kollektív képzetek” meghatározott medrében megy végbe, olyan helyzetet hoz létre, hogy a tolvajnyelv viszonylag nem nagy alapszóincse szinte változatlan marad, a rögtönzés útján keletkezett szavak viszont a különböző szituációkban végbemenő gyakori ismétlés folytán lassanként bevésődnek.

A „kollektív képzetek” szűk határai közötti rögtönzés magyarázza azt a tényt is, hogy ebben a nyelvben egyes szavak időről időre hol megjelennek, hol eltűnnek.

A tolvajvilágban a bandavezérek viszonylag kisszámú, de aktív és stabil csoportja működik. Ők (a „головка”) a saját környezetükben rendíthetetlen tekintéllyel és korlátlan hatalommal rendelkeznek. Ez a hatalom annál erősebb, minél kevésbé nyugszik valamiféle látható alapon, a bandavezérek valamilyen reális fölényén. Kizárólag a „vadászgazdaság” szükséglete hívja életre, és az egész közeg közös érdeke tartja életben. A bandavezéreknek nem csupán engedelmeknek, hanem utánozzák is őket, és csak ők vezethetnek be újításokat, illetve kezdeményezhetnek vállalkozásokat.

A bandavezérek foglalkoznak a tolvajvilágban az aktív nyelvalkotással is. A tolvajvilágban megszerzett tekintélyük folytán az általuk alkotott szavak rendkívüli sebességgel terjednek. Egy-egy sikeres vagy éppenséggel kevésbé sikeres kifejezés akkor lesz életképes, ha a tekintélyes „головка” támogatja azt, és fordítva: bármely, még oly találó szó sem talál terjesztőkre, nem lesz hatásos, ha azt

egy jelentéktelen személy ejti ki. Nagyon sok olyan szót ismerünk, amely keletkezésekor egyes, őket elsőként kiejtő személyekkel kapcsolódott össze.

Az, hogy a tolvajszavak bizonyos külső tekintélyek útján terjednek, ugyan-csak oka annak, hogy sok rövid életű, életképtelen kifejezést találunk.

A tolvajbeszéd mintegy állandó lázas izgalomban van: egyes életfolyamatok a szélsőségekig felgyorsulnak, mások üresjáraton vannak. Felmerül a kérdés, nem az volt-e részben az oka az ősközösségben és a nemzetségi társadalomban is az erőteljes nyelvi fejlődésnek, hogy a vezérnek és nemzetségfőnek nagy tekintélye volt?²⁵

Amit a tolvajbeszéd szemantikájáról megállapítottunk, a következőkban foglalhatjuk össze: a tolvajbeszédre jellemző az őseMBER MÁGIKUS beszédéhez való közeledés, amely a szó emocionális-expresszív aspektusának kifejlődésében mutatkozik meg (a tárgyhoz vagy jelenséghez való viszony azonosítása a szó tulajdonságaival), és a szemantika széthullása jellemzi; visszatér az instabil szemantikához, a poliszémiához, sőt (egyres esetekben) az aszémiához.

VII.

A tolvajvilági gondolkodás egyik sajátossága, hogy hajlamos a külső, környező világról alkotott képzetek konkretizálására.

A tolvajnyelvi konkrétság mindenekelőtt abban fejeződik ki, hogy szinte teljesen hiányzik, vagy legalábbis korlátozott mértékben vannak jelen a magasabb általánosító egységek, valamint nagy számban keletkeznek csaknem szinonimikus szavak, amelyek az egyes jelenségek különböző faji alcsoportjait, részeseteit fejezik ki.

Például *глядить* 'pisztollyal veri valaki fejét' (tkp. simogat); *темнить* 'veri valaki fejelágyát' (szójáték a *темный* 'sötét' és a *темя* 'fejtető' alapján) vagy *в темную* 'rejtett, titkos módon' (tkp. sötétben); *дрыновать* 'bottal ver' (*дын* 'bot'; *нести* 'ver (önbíráskodás esetén)') (tkp. visz).

A fal fogalma a tolvajnyelvben ismeretlen, viszont a fal két bizonyos fajtájának a jelölésére is van szó: *бамус* 'az üzlet fala (falbontásos lopás esetén)' és *баркас* 'börtönfal'.

A pénz fogalma szintén számos részesetre bomlik, attól függően, hogy milyen a beszélőhöz való viszonyuk. Például *голяк* 'pénztárca vagy erszény nélkül ellopott pénz'; *форсы* 'nagy mennyiségű pénz, amivel már lehet mulatni (*форсануть*)'; *воробышки* 'könnyen szerzett pénz' (tkp. verébfiókák), vagy ellenkezőleg: 'rövid úton elmulatott pénz'; *бабки* 'pénz, főként játék közben' (tkp. vénasszonyok).*

²⁵ Nem ezen az úton alakultak-e ki és erősödtek meg az ősi nyelv „jelentéskötegei”? Az analógia itt is magától kívánczik.

* Ez utóbbi etimológiája arra vezethető vissza, hogy 1917 előtt az akkor igen nagyértékű tizrubeles bankjegyen II. Katalin arcképe volt. (*A ford.*)

Különösen gazdag az elnevezések skálája az olyan fogalmakra, mint a 'lop', 'lopás' a különböző tolvaj szakmákban. Maguknak a tolvajoknak a szakmai felosztásában ilyen osztályokat ismerünk: *могильщик* 'temetői tolvaj' (tkp. sírásó), *охотник* 'részegeket kifosztó rabló' (tkp. vadász), *барабанищик* 'előzetesen bekopogó lakástolvaj' (tkp. dobos), *тихушник* 'álkulcsos lakástolvaj', *воздушник* 'szekérről lopó tolvaj', *ширмач* 'zsebtolvaj', *мойщик* 'vonaton alvó utasokat kifosztó tolvaj', *городушник* 'bolti tolvaj', *скокарь* (*скакальщик* vagy *скачушник*) 'álkulcsos lakástolvaj', *голубятник* 'a padláson/udvaron száradó fehérneműt lopó tolvaj' (tkp. galambtenyésztő), *змееныш* 'a szellőzőablakon bemászó kistermetű tolvaj' (tkp. kis kígyó), *громщик* 'betörő', *мокрушник* 'a zsákmány megszerzéséért emberölésre is kész tolvaj', *капорщик* 'sapkatolvaj éttermekben stb.', *кассир* 'páncélszekrénykifosztó' (tkp. pénztáros), *оборотник* 'lótolvaj', *бульжник* 'ékszertolvaj' (tkp. utcakő), *чернушник* 'csaló', *стопарь* 'fegyveres rabló', *клюкушник* 'templomtolvaj', *шнифер* 'kasszafúró', *банищик* 'pályaudvari tolvaj', *пакетчик* 'pénzváltás közben csaló', *марвихер* 'szállodai tolvaj', *гравер* 'pénzhamisító' (tkp. vésnök), *бондарь* 'bűnbarlang gazdája' (tkp. kádár), *берданичик* 'pályaudvari bőröndtolvaj', *майданичик* 'pályaudvari tolvaj', *вешер* 'vasúti kocsiban működő tolvaj', *сметанник* 'gyógyszertolvaj, morfiumtolvaj' stb.

Mindegyik felsorolt főnévnek egy-egy ige felel meg, amely a különböző tolvajlasi módokat fejezi ki. Ezekben, az egyes tolvajlasi szakmáknak megfelelő ígéken kívül vannak olyanok is, amelyek mintegy a lopás különféle „pszichológiai” válfajait jelölik. Például a hivatásos lopást így mondják: *купить, торговать* (tkp. vesz, vásárol); a durva lopás, a rablás *дернуть, дюзнуть* (tkp. megránt); a védtelentől való lopás, amelyhez nem kell sem ügyesség, sem ravaszság: *помыть* (tkp. megmos); ha a társától lop, például a zsákmány elosztásakor, az *оторвать, отколоть* (tkp. elszakít); kölcsönvétel ürügyén, pl. ha elolvasásra kért könyvet nem ad vissza, ezt mondják: *замотать* (tkp. elfáraszt), ha ellenségtől, az *покалечить* (tkp. megnyomorít) stb.

Érdemes kiemelni a számolás konkrét jellegét. A tolvajnyelv nem ismer elvont számneveket (egy, kettő, három stb.), csak a pénz- és kártyaegységeket, vagy valamilyen tárgyakkal való összefüggésükben. Példák: *зюга, зюжка* 'két kopek'; *здюм* 'kettes' (nem *два*); *драйка* 'három rubel'; *стриюжка* 'három kopek' vagy 'három évi börtön'; *зюмар* 'húsz kopek'; *на сдюку, на сдюм* 'ketten'; *красенькая* 'tíz év börtön'.²⁶

Szokás a tolvajbeszéd metaforikus jellegéről beszélni, jóllehet a metafora fogalmát itt csak feltételesen alkalmazhatjuk. A metafora célja főként az esztétikai hatás, míg a tolvajbeszédben nem beszélhetünk semmiféle esztétikai célról. Két-

²⁶ *Разменять красенькую* 'felvált egy pirosat [tízrubelest — *A ford.*] azt jelenti: a tíz évre elítélt ennek a felét tölti börtönben.

ségtelen, hogy esetenként lehet szó a tolvajnyelvi kifejezések kisebb vagy nagyobb mérvű esztétikai kifejező erejéről, ezek keletkezését azonban semmiképp sem lehet valamiféle esztétikai céllal összefüggésbe hozni. A tolvajbeszédet nem a metaforikusság, hanem az egyes kifejezések leíró jellege jellemzi.

Már említettük, hogy a tolvajszavak nemcsak bizonyos jelenségeket, hanem a hozzájuk való viszonyt is kifejezik. A tolvajok arra töreksznek, hogy beszédüket konkrét tartalommal telítsék: szavaik mintha nem különülnének el a tárgyaktól, és szoros kapcsolatban vannak a közvetlen érzékeléssel: ez a tolvajbeszéd erős érzelmi töltésének is, konkrétságának is az alapja. A beszéd leíró, „metaforikus” természete ebben a vonatkozásban az érzéki, konkrét jellegének közvetlen bizonyítéka. Amikor a tolvaj valamely tárgyat megnevez, egyfelől arra törekszik, hogy érzelmi viszonyát fejezze ki iránta, azután pedig a róla nyert benyomását más, ismert jelenségekre vetítse, s ezáltal egyszerűbbé, könnyebben felfoghatóvá tegye.

LÉVY-BRUHLnek, LIVINGSTONE-nak és másoknak a primitív beszéd leíró jellegét bizonyító példái meggyőznek bennünket a tolvajbeszéddel való hasonlóságról.

A beszéd leíró és érzelmi jellege szoros kapcsolatban van egymással: a köznyelvi szó helyett gyakran annak jellemzését használják a mindennapi beszédben is a harag, félelem vagy megvetés érzését kiváltó tárgyak jelölésére.²⁷ Az erős érzelmekkel telt tolvajbeszédben ezt a szóképzési eljárást széleskörűen alkalmazzák.

А вертун pl. páncélszekrény kinyitására szolgáló eszköz (a furdancs egy fajtája); a *кочерга* ’kulcs’ (tkp. piszkavas); a *калач* ’fülbevaló’ (tkp. kerek kalács); a *висячка* ’lakat’ (tkp. függő); a *рогатка* (< *рога* ’szarvak’) ’tehén’; a *теплуха* (< *теплый* ’meleg’) ’bunda’.

Az ilyen szavak legfelületesebb elemzése is bizonyítja: minden ilyen jellemző, leíró típusú tolvajszónak bizonyos „irányultsága”, tendenciája van arra, hogy egy általánosabb fogalmat a kevésbé általánossal, az elvontabbat annak részfogalmával adja vissza.

Például *целкать* ’lő’ (tkp. csetteget); *сделать бедным* ’becsap’ (tkp. szegénnyé tesz); *дешевый* ’becstelen’ (tkp. olcsó); *продать* ’beárul’ (tkp. elad); *вытряхнуть* ’kártyán nyer’ (tkp. kiráz); *запрячь* ’kényszerít’ (tkp. lovat befog); *повязать* ’letartóztat’ (tkp. megkötöz); *поесть, съесть* ’tönkretesz’ (tkp. eszik, megesszik); *клёво* ’jól, szépen’; *зарубку класть* ’esküszik, fogadkozik’ (tkp. róvást csinál); *запойный* ’(hazard)játékos’ (tkp. iszákos); *хлестаться* ’kártyázik’ (tkp. csapkod); *срисовать* ’szemmel megbecsül’ (tkp. lerajzol); *укусить* ’megsért’ (tkp. megharap); *пустой* ’pénztelen, szegény’ (tkp. üres) stb.

A szavaknak ugyanebbe, a valóságot konkretizáló csoportjába tartoznak azok is, amelyekben a valóság valamely bonyolult, a művelődés bizonyos színvonalán

²⁷ Például „Hívja ide azt a hosszút (’langalétát’)!”

álló jelenségét egy egyszerűbb, a kulturális feldolgozáson még át nem esett jelenségére vonatkoztatják.²⁸

Például *мука* 'púder' (tkp. liszt); *сено* 'dohány' (tkp. széna); *пыль* 'liszt' (tkp. por); *антрацит* 'mahorka (kapadohány)' (tkp. antracit); *колесо* 'gyűrű' (tkp. kerék); *дудка* 'pisztoly' (tkp. duda); *бутылка* 'bunda' (tkp. palack); *маслина* 'pisztolygolyó' (tkp. olajbogyó); *картошка* 'bomba' (tkp. krumpli); *обруч* 'gyűrű' (tkp. abroncs).

Ugyanezen a síkon helyezkedik el a jelenségeket materializáló tolvajnyelvi tendencia is: a többé vagy kevésbé elvont jelenségeket vagy cselekvéseket olyanokra vezeti vissza, amelyek térben vagy időben meghatározhatók, materializálódhatnak.

Kifejezetten jellegzetes és nagyszámú példa tartozik ide: *ломать* 'abbahagy, befejez' (tkp. eltör); *перекинуть* 'hűtlen lesz' (tkp. átdob); *сломать каблук* 'nőt megcsal' (tkp. eltöri a cipősarkat); *унасть на кого* 'beleszeret valakibe' (tkp. ráesik); *вешать, развешивать, взвешивать* 'gondolkodik' (tkp. akaszt, széttereget, mérlegel); *крепкий* 'megbízható' (vagyis aki nem hagy cserben; tkp. erős); *ушлый* 'okos' (eredetileg *ушастый* 'nagyfülű'); *долго* 'jól, kellemesen' (tkp. hosszan), például *долго живем* 'jól élünk' (tkp. hosszan élünk); *масло* 'ész, értelem, jó felfogóképesség' (tkp. vaj); *воткнуть срок, сунуть* 'bizonyos időre elítél' (tkp. beleszúr egy határidőt, odanyújt; pl. *воткнуть красненькую**); *сунуть нахальное дело* 'alaptalanul vádol' (tkp. pimasz dolgot nyújt oda); *вставить перо* 'elzavar' (tkp. tollat szúr bele); *вспухнуть, распухнуть* 'elbizakodik' (tkp. felfúvódik).

A tolvajgondolkodásnak ez a jelenségek konkretizálására és materializálására törekvő sajátossága ugyancsak összevethető a primitív gondolkodással, például a tasmániai bennszülötteknél, akik FEATHERMAN (1887) tanúsága szerint a „kemény” helyett azt mondják „mint a kő”, a „magas” helyett „hosszúlábú”, annak a jelzésére pedig, hogy a tárgy kerek, a labdához vagy a holdhoz hasonlítják.

Az argóképzetek konkrétságára már GRASSERIE (1907a, 1907b, 1909) felfigyelt, s ebben az alacsonyabb néprétegek nyelvének fő ismérvét látta, szemben a felsőbb osztályok elvont és átszellemült nyelvével. Az általa gyűjtött anyag gazdag és érdekes.

A tolvaj az eleven világot a körülmények egyszerű láncolatára vezeti vissza, gépiesíti, megfosztja kezdeményezőkézségétől, a tettek iránti felelősségétől.

Az argóhasználóknak érdekes emberfelfogása keletkezett: *арбуз* (tkp. görög-dinnye), *вертлюга*²⁹ (< *вертеть* 'forgat') 'fej'; *чердак* 'homlok, koponya' (tkp. padlás); *полтинники* (tkp. félrubelesek), *колеса* (tkp. kerekek), *шары*

²⁸ Gyakran egyszerűen egy olcsóbbéra.

* Tkp. beleszúr egy pirosat, ld. a 26. lábjegyzetet. (*A ford.*)

²⁹ A francia argóban: *bobе, bobine* (tkp. orsó), *calebasse* (tkp. lopótök), *pomme* (tkp. alma), *poire* (tkp. körte), *urne* (tkp. urna), *chou* (tkp. káposzta) 'fej' (ld. CHAUTARD-nál és másoknál).

'szem' (tkp. golyók); *нюхало* 'orr' (tkp. szagló); *дыхало* (tkp. szuszogó), *едало* (tkp. evő), *курятник* (tkp. tyúkól), *сарай* 'száj' (tkp. ól); *идолы* 'fogak' (tkp. bálványok); *звонок* 'nyelv' (tkp. csengő; < *звонить* 'csönget', egyik tolvajnyelvi jelentése: 'beszél'); *свисток* (tkp. fűtyülő), *машинка* (tkp. kis gép), *хряпка* (tkp. nyelő), *дудка* 'torok' (tkp. duda) (*свисток подать* 'elkiáltja magát, amikor torkon ragadják' [tkp. fűtyül]); *конверт* 'tarkó' (tkp. boríték) (< *наложить в конверт* 'tarkón üt' [tkp. borítékba tesz]); *жабры* (tkp. kopoltyú), *душник* 'mellkas (alsó része)' (< *душа* 'lélek'); *грабки, грабли* (tkp. gereblye), *крючки* 'kéz' (tkp. kampó); *телефонный столб* 'gerincoszlop' (tkp. telefonoszlop); *постановки* (tkp. állványok), *катушки* (tkp. orsó), *колеса* (tkp. kerekek), *лафет* 'lábak' (tkp. ágyútalp).

Az már csak természetes, hogy az ilyen „elgépiesített” ember nem jár, hanem „gurul” (*катится*), nem beszél, hanem „csenget” (*звонит*) vagy „legombolyodik” (*разматывается*), nem szerelmes lesz, hanem „beleesik” valakibe (*падает*), nem gondolkodik, hanem „akaszt” (*вешаем*), a büszkeségtől „felpuffad, felfúvódik” (*распухать*), meg lehet rágalmazni, azaz tele lehet „olajjal önteni” (*налить маслом*), ki lehet rabolni, vagyis „kirázni” (*вытряхнуть*).

Ezzel a tendenciával, amely az embert „élettelen természetté” változtatja, gépiessé teszi, a tetteit materializálja, kétségtelen kapcsolatban áll az ellentétes törekvés is, hogy ti. átszellemítsen, pontosabban „animalizáljon” egyes tárgyakat, amelyekkel dolga van. E tárgyak állatok mezét öltik fel: *медведь, медвежонок* 'páncélszekrény' (tkp. medve, mackó; *медведя запороть* 'feltöri a páncélszekrényt' [tkp. leöli a medvét]), *бекасы* 'cigarettavégek' (a hajléktalan csavargó gyerekek nyelvén, tkp. szalonka), *охотиться на бекасов* 'cigarettavégeket gyűjt' (tkp. szalonkára vadászik), *пчёлка* 'pisztolygolyó' (tkp. méhecske), *обезьянка* 'hátizsák' (tkp. majmocska), *голуби* 'a padláson száradó ágynemű' (tkp. galambok; *спугнуть голубей* 'ellopja az ott száradó ágyneműt' [tkp. elriasztja a galambokat]), *воробей* 'zár' (tkp. veréb; *спугнуть воробья* 'feltöri a zárat' [tkp. elriasztja a verebet]). Állatneve van a tolvajszerszámok többségének: *выдра* 'álkules' (tkp. vidra), *рак* 'páncélszekrény-furdancs' (tkp. rák), *гусиная лапка* 'ua' (tkp. libaláb), *конёк* 'kis feszítővas' (tkp. lovacska), *птичка* 'ua.' (tkp. madárka).

E jelenség mögött az a tendencia húzódik meg, hogy a vállalkozás sikeréért vagy kudarcáért a környező tárgyakra lehessen áthárítani a felelősséget (e tekintetben jellemző már az animalizált tárgyaknak a kiválasztása is), ez csökevényes formában fennmaradt a köznyelvben is, és különösen erőteljesen nyilvánul meg a beszélő jelentős érzelmi felindulásakor.

Majd az animalizáció eléri az embereket is. Ez a jelenség kétségtelen összefüggésben van a tolvajnak azzal a törekvéssel, hogy előre megsejtsen valamely cselekedeteket. Talán ez az a jelenség, amelyben a legmélyebbre hatoló párhuzam húzódik meg az ősi vadász-környezet és a tolvajvilág között. Hiszen meny-

nyire szembeötlő, hogy a tolvajok által az állatvilágból idézett hasonlatok szinte kivétel nélkül azokra az állatokra vonatkoznak, amelyekkel az állatmesékben is találkozunk, vagyis amelyeknek a viselkedése bizonyos hagyományos sztereotípiákat követ, például a róka, a medve, a nyúl, a holló stb.

Aligha kétséges, hogy az állatmesék hőseinek hagyományos, változatlan bemutatása ugyanazokra az ősi vadászidőkre vezethető vissza, amikor a vadászat egész kimenetele függött a vad viselkedésétől, az állat ismert jellemzése pedig annak az eredménye volt, hogy igyekeztek megjósolni vagy igazolni a vadnak a vadászon várható magatartását.

Teljesen analóg módon jár el a tolvaj is, amikor csoportokra osztja fel a „vadakat” attól függően, hogyan mit tesznek a „vadászat” közben. Van itt *змея* ’besúgó’ (tkp. kígyó), *зрач* ’gazdag ember’ (tkp. vetési varjú), *конёк* ’csaló’ (tkp. lovacska), *бобёр* ’gazdag ember’ (tkp. hód), *жук* ’kisszerű tolvaj’ (tkp. bogár) stb.

A rendőrök, akikre, igaz, a tolvajok nem vadásztak, hanem éppen azok vadásztak rájuk, ilyen neveket kaptak: *лягавые* (tkp. kopók), *лягушки* (tkp. kecskebékák), *жабы* (tkp. varangyosbékák), *псы* (tkp. kutyák), *понки* (tkp. papagájok), *чечетки* (tkp. kenderikék), *снегири* (tkp. pirókok), *наседки* (tkp. kotlósok), *клухи* ’ua’. Az állatmesékben is szereplő állatok, amelyeknek a magatartását hagyományos jellemzésük szoros keretei szabályozzák, itt is lényeges szerepet játszanak.

Jellemző, hogy az embereknek a viselkedésük szerint meghatározott csoportokra történő „nem állati” felosztása is érzelmileg azokat a magatartási jellemzőket hangsúlyozza, amelyek szinte nem is emelik őket az állatok színvonala fölé. Vannak az emberek között *заврики*, *шибздики*, *охмурылы*, *штымпы*, *волосатики*, *укрон* (tkp. kapor), *дубак* stb.

A tolvajgondolkodás fő jellegzetességének tehát, amennyiben az a beszédben kifejeződik, az észlelt anyag leegyszerűsítésére, konkretizálására és materializálására való törekvést tekinthetjük, azt az igyekezetet, hogy felszámolja a világban létező reális összefüggéseket, s azokat primitívebbekkel helyettesítse.

Mindeközben nem szabad elfelejtenünk, hogy ezt a jelenséget nem tarthatjuk passzív szempontnak (kétségtelen, hogy az argóhasználó meg tudja különböztetni az élő és az élettelen, konkrét és elvont tárgyakat), hanem inkább meghatározott tudatos törekvésnek. Nehéz lenne feltételezni, hogy az argóhasználó össze tévesztené a púdert a lisztrel vagy a kerek kalácsot a lakattal. A tolvajbeszédben nem a tolvajoknak a világról alkotott elképzelései öltenek testet, hanem a legtöbbször inkább az, milyennek szeretnék látni a világot. A tolvajbeszéd egy bizonyos akarati feszültségre³⁰ épül, s e tekintetben csak a szitkozódásokkal vetethető össze.

³⁰ Az argóban megfigyelhető céltudatosságról a következő munkánkban (Эмоциональные слова профессиональной речи [A szakmai nyelv emocionális szavai]) kívánunk szólni. [Tudo-

VIII.

Igen nehéz a nyelv morfológiájáról szólni ott, ahol a *nyelv* terminus is lényegében csak nagy fenntartásokkal használható. Nem beszélhetünk tolvajnyelvről a szó szoros értelmében, csupán megkülönböztethetjük a köznyelvbe bekerülő tolvajnyelvi elemeket. Szemantikai síkon már esett szó az ilyen elemekről, azonban alaktani elemek szintén találhatók itt, s ezek is a primitívhez való visszatérés jegyeit hordozzák. Fentebb összevetettük már a sportolók és a tolvajok néhány szavát. Ennek folytatásaként megkíséreljük feltárni az olyan szavak morfológiai lényegét, mint az *aym* jelzés: 'megadom magam ellenállás nélkül', *païm* 'ua.' stb., valamint a tolvajnyelvi *шесть* 'veszély jelzése', *цинк* 'ua.' stb. szavakét. Mondattanilag ezek leginkább indulatszavakként használatosak, de nem ritka az sem, amikor főnévként vagy felszólító módú igeként fordulnak elő. Ezek olyan képződmények tehát, amelyeket egyidejűleg lehet besorolni az indulatszó, a főnév és az ige felszólító módja körébe. Tulajdonképpen ezek az alakok a legállandóbbak a tolvajnyelvben: a felszólító mód és az indulatszó a tolvajbeszéd jelzési funkciójában, a főnév pedig mint szemantikailag a legállandóbb szófaj (a tolvajnyelvi igék fölöttébb változékony szemantikával rendelkeznek).

A jelzési funkció különleges fejlődésének megfelelően a tolvajnyelvi szavak egy része nehezen tűri a deklinációt, a konjugációt és egyéb alakváltoztatásokat. Vannak nem ragozható főnevek: *швай* 'társaság'; *шумвис* 'banda'; *хай* 'zaj, motozás, botrány'. Egyes főnevek (ezek egyébként használatukban az indulatszókhoz állnak közel) csak egyes vagy többes szám alanyesetben használatosak. Például a *трыба!* *дыза!* 'valaminek a kedvezőtlen állapota'; *пирозу!* *сухару!* 'valaminek a kedvező állapota'. Az igék egy részének csak felszólító mód egyes szám 2. személye van, pl. *вались* (tkp. bomolj) 'hallgass el!' (*валиться* 'elhallgat' jelentésű argóige nincs), vagy jelen idő egyes szám 3. személye: *светит* '(valami dolog) sikerül' (tkp. világít; például az *это тебе не светит* [tkp. ez neked nem világít] 'nem fog sikerülni' a *светит или не светит, а пойдю* 'sikerül vagy sem, akkor is megyek' kifejezésekben).

Markáns jelenségként bukkannak fel a tolvajbeszédben egyes sajátos „segédigék”. A köznyelvi *бежать* 'menekül' helyett azt mondja: *сделать побег* (tkp. menekülést csinál), a *связать* 'letartóztat' (tkp. összeköt) helyett: *сделать связку* (tkp. letartóztatást csinál), a köznyelvi *красть* 'lop' helyett *делать кражу* (tkp. lopást csinál), a köznyelvi *толкнуть* (tkp. megnyom) helyett *дать толкача* 'meglök' (tkp. nyomást csinál) stb.³¹

másunk szerint ennek megírására nem került sor, hacsak nem a később „Арготические слова профессиональной речи” (A szakmai beszéd argószavai) címen megjelent munkájáról van szó. Ld. kötetünk következő tanulmányát. — *A ford.*]

³¹ Ld. a franciában az ún. expressions verbales-t [igei kifejezéseket].

Különösen szívesen folyamodik a tolvaj a következő „segédigékhez”: *д а т ь* 'ad', pl *дать клей* 'tippet ad' (tkp. ragasztót ad), *дать толкача* 'ua.' (tkp. meglök), *дать свинца* 'agyónló' (tkp. ólmot ad); *дел а т ь* 'csinál': *делать одежду* 'megver' (tkp. ruhát csinál), *делать отвод* 'figyelmet elvon'; *д е р ж а т ь* 'tart': (*держатъ садку* 'villamosra stb. felszállás közben lop', *держатъ майдан* 'pályaudvaron lop'; *б р а т ь* és *в з я т ь* 'vesz, fog': *взять на пушку* 'megijeszt', *взять на фиру* 'becsap', *взять на понт* 'ua'.

A tolvajbeszéd felsorolt alaktani sajátosságai kétségtelenül mind összefüggnek a kötött szintaxissal, amiről majd később szólunk, s elsősorban az orosz tolvajbeszédre érvényesek. Az orosz tolvajbeszédben azonban találunk olyan jelenségeket is, amelyeknek — bár voltaképpen nem jellemzők rá — vannak megfelelői az angol és a francia argóban is. Például mind a francia argóban, mind pedig az angol cantban erőteljes törekvés figyelhető meg a monoszillabizmusra (egyszótagúságra), s ez a primitív nyelvekre is jellemző. Az angol és a francia tolvajnyelvben egyaránt sok olyan szó van, amely rövidítésekből származik.

A francia köznyelvben a monoszillabizmusra való törekvés gyengébb, mint az angolban, ezért a francia argóban könnyebben kitapintható ez a tendencia. Az *omnès* az *omnibus* ('omnibusz')-ból, a *perme* a *permission* ('engedély, eltávozás')-ból, a *posse* a *possible* ('lehetőség')-ből (pl. *c'est pas posse* 'ez nem lehetőség'), a *régul* a *regulier* ('szabályos, pontos')-ból, a *zeph* a *zéphyр* ('büntető-századba helyezett katona')-ból.³²

Az orosz tolvajbeszédben: *экс* 'rablás' (a köznyelvi *экспроприация* 'kisajátítás'-ból); *порт* a köznyelvi *портмоне* 'pénztárca' szóból (érdekes „keresztelő-dés” orosz köznyelvi és tolvajnyelvi szavakból a *порткоженочка* 'börpénztárca'); *культ* (< *культурно-массовое мероприятие* 'kulturális rendezvény a börtönben') 'börtönmozi'; *гу́жа* 'teherfuvaros' (< *гу́жевой транспорт* 'lófogató teherfuvarozás').

A francia és az angol tolvajbeszédben is igen elterjedtek az egy bizonyos elem ismétléséből álló képződmények, amelyeket MARR „az emberiség hangzó nyelvében a legősibb képződményeknek” tart.

A francia „utcai” argóban ezen a módon képzik például az összes becenevet: *Totor* a *Victor*, *Nana* az *Anna*, *Nenette* az *Annette* helyett stb.

Az angol cantban ilyenek a *dee-dee* 'süketnéma', a *ding-dong* 'csöngetés', a *lu-lu* 'valami nagyon kívánatos', a *rowdy-rowdy* 'az áldozat olyan testhelyzete, ami előnyös a zsebtolvajlás szempontjából', *rum-dum* 'holtrészeg' stb.

Az orosz tolvajbeszédben, igaz, kevés ilyen példát találunk: *чик-бяк* 'mezítláb', 'csak úgy'; *фу-фу* 'gyújtogatók bandája'; *зон-стон* 'utcai rablás'; *цаца* 'pénz' stb.

³² A példákat CHAUTARD-tól és SAINÉAN-tól vettük.

IX.

Már szóltunk arról, hogy a tolvajbeszéd szintetikus jellegű, s az egyes szavak jelentését a mondatban elfoglalt helyük határozza meg. Rámutattunk az olyan elemekre, mint az egy esetű és ragozhatatlan főnevek, a csupán egyetlen alakjukban használatos igék stb. Ezek a jelenségek párhuzamosan léteznek egy másikkal, amely részben meghatározza őket: a tolvajbeszéd el szokott térni a szabad mondattani szerkezetektől. A köznyelvben a mondat elemi, tovább nem osztható szintaktikai része többnyire a szó, a tolvajbeszédben viszont az esetek túlnyomó többségében ilyen egységként egy-egy idiomatikus kifejezés (association fixe, megszilárdult szókapcsolat) szolgál, egy néhány szóból álló kész sablon, s ezek közül nem mindegyiknek van önálló jelentése, arra csak a szókapcsolat egésze tesz szert.

Bármely (orosz vagy külföldi) tolvajnyelvi szótárban számos szókapcsolat, egész kifejezés van. Néhány példa ezekre: *бал поднимать* 'zajt csap, kiabál, nagy feneket kerít' (tkp. bált rendez); *в девяtku попасть* 'rendőrkézre jut' (tkp. céllovésnél a kilences körbe talál); *в рифму взять* 'különös ismertetőjelek alapján felismer' (tkp. rímbe szed); *воздух разыгрывать* 'pénz nélkül játszik' (tkp. levegőt tesz a tétbe); *горбатоу лепить* 'becsap' (tkp. púpost ábrázol); *каблуки ломать* 'nőt megcsal' (tkp. eltöri a cipősarkat); *когти рвать* 'elmenekül' (tkp. tépi a körmét); *на плешь следовать* 'valamit jól megcsinál' (tkp. kijut a térre); *на низок чесать* 'különleges hamiskártyásfogást alkalmaz' (tkp. alul vakar); *не в цвет* 'sikertelenül' (tkp. nem színre); *объявить туз за фигуру* 'színlel' (tkp. ászjt jelent); *от вольного загибаться* 'rosszul érzi magát', vagy ellenkezőleg: 'feldobódik egy szippantás kokaintól, amellyel megkínálták' (tkp. a szabadtól begörbül), 'jelentéktelen ügyön lebukik'; *очка вставить* 'becsap', 'megtanít kesztyűbe dudálni' (tkp. pontot ad); *подъем набрать* 'jó kártyái vannak' (tkp. felemelkedik); *плясать чечетку* 'beáruul', 'eláruul', 'el van áruulva' (tkp. sztepp-táncot jár); *посадить на сквозняк* 'különböző oldalról, többféle módon támad a áldozatra' (tkp. huzatba ültet); *подкатить шарики* 'beáruul valakit a rendőröknek' (tkp. odagurítja a golyókat); *правила качать* 'a bandaszabályok szerint leszámol valakivel' (tkp. meglengeti a szabályokat); *ходить в коренную* 'állandóan együtt lop valakivel', 'társa valakinek' (tkp. egy hámban jár); *шею ставить* 'kockáztat' (tkp. a nyakát odanyújtja).

E kifejezések egyike sem tagolható tovább. Az őket alkotó egyes szavaknak külön-külön nincs saját jelentése a tolvajbeszédben, vagy az gyökeresen különbözik az idiomatikus kifejezés egészének jelentésétől. A *поднимать бал* kifejezésben pl. sem a *бал*, sem a *поднимать* szónak nincs a tolvajbeszédben saját jelentése.³³

³³ Ezek a szólások azonban a beszédben lerövidülhetnek. Sajátos rövidítések jellemzők pl. az angol rímelő szleng mai állapotára: ez rendszerint legalább két összetevőből áll. Közülük az a rész

A tolvajszavak nagy többsége, jóllehet van saját jelentése a megszokott idiomatikus kifejezésen kívül is, nem használható akármilyen mondatban. Nem minden orosz szót lehet felcserélni tolvajnyelvvel egy azonos jelentésű mondatban. Például a *долго* 'jól' (tkp. hosszan) tolvajszó a legkönnyebben a *долго живем* (tkp. hosszan élünk) kifejezésben használható, ám nem lehet azt mondani: *долго сделай что-нибудь* 'csinálj valamit hosszan'. А *масло* 'ész, jó fel-fogóképesség' (tkp. vaj, olaj) tolvajszó csak a *на это дело масло надо иметь* (tkp. ehhez olaj kell), *здесь без масла не поедешь* (tkp. itt olaj nélkül nem megy) 'ehhez ész kell' típusú kifejezésekben használható, azonban nem helyettesítheti gépiesen bármely orosz mondatban az 'ész' szót. A lényeg itt nem is az, hogy a *масло* tolvajszónak van olyan árnyalata, ami a köznyelvben hiányzik, hanem az, hogy a tolvajszóban olyan tendencia rejlik, hogy csak bizonyos sablonos szókapcsolatokban lehessen használni. A tolvajnyelv erősen vonzódik a sablon, a kaptafa felé. Számos kifejezése épül egy típusra, egy sémára. Különösen gyakoriak a *на* '-ra/-re' előjáróval képzett szókapcsolatok: *на баса* 'zsarolással', *на горло* 'fenyegetéssel', *на динаму* 'csalásból', *на житуху* 'becsapva (a szerető segítségével)', *на здюм* 'ketten', *на зекс* 'hatan', *на низок* 'csalással', *на нитку* 'a határon át', *на сухую* 'elrabolva (de meg nem ölve)' *на блат* 'protekciónal', *на светлую* 'biztonságban', *на темную* 'becsapással', *на фик* 'teljesen', *на фиру* 'bizonytalanul', *на чистуху* 'teljesen', *на хапок* 'elkapva, elrabolva', *на рывок* 'ua.', *на чикву* 'négyesben', *на псул* 'megerőszkolva' stb.³⁴ Valamennyinek nagyjából egynemű jelentése is van: azt a módot jellemzi, ahogyan a cselekmény végbemegy. Ez az összetett idiomatikus szókapcsolatok iránti hajlam az egyik átmeneti mozzanat a szilárd, egyszerűsített szintaxis és az egyszerűsített morfológia felé: a tolvajbeszéd rövidül, a mondatok szaggatottakká válnak. Megszokott jelenség, hogy a mondatban elmarad a beleértendő állítmány³⁵ vagy az alany. Lerövidül a sablon is, ha hosszú, s a folytatást nem nehéz kitalálni. A már említett rögtönzés sem zavarja ezt a tolvajnyelvi sablonosságot, sztereotip jelleget. A rögtönzés éppen azért lehetséges, mert minden új kifejezés bizonyos sablonok szerint épül fel, kitaposott úton halad.

És ez az a pont, ahol a tolvajbeszéd véglegesen zsákutcába kerül. Az expresszív telítettség, az emocionális feszültség és a logikailag jelentésszerű szó iránti szükséglet a szókincs állandó megújítását, az állandó nyelvalkotást igényli, való-

rövidül, amely a felcserélendő szóra rímel. A beszéd ezáltal szándékoltan nehézkes lesz. Néhány példa a rövidítésre:

Alapjelentés	A teljes rímelő kifejezés	A rímelő szleng rövidített szava
<i>brandy</i> 'konyak'	<i>Jack the dandy</i> (tkp. Jack, a szépfiú)	<i>Jack</i> (tkp. Jack)
<i>gin</i> 'gin'	<i>needle and pin</i> (tkp. tű és gombostű)	<i>needle</i> (tkp. tű)
<i>money</i> 'pénz'	<i>bees and honey</i> (tkp. méhek és méz)	<i>bees</i> (tkp. méhek)

(The Bookman, 1934, October, p. 33)

³⁴ IRWIN szótára is tartalmaz 21 hasonlóan felépített *on* prepozíciós tolvajkifejezést.

³⁵ JESPERSEN hangsúlyozza: a beszéd az ige elhagyása révén expresszivitásra tesz szert (311).

jában azonban erre az alkotásra nem kerül sor: a szó, mihelyt megszületik, máris a hagyomány satui, a kész sablonok harapófogói közé kerül, vagyis halvaszülettek bizonyul.

Ez az egyik oka annak, miért hal el, és nem fejlődik ki az újonnan keletkező szavak döntő többsége, s miért marad változatlan századokon keresztül is a tolvajbeszéd alapszókincese.³⁶ Ha a primitív nyelvekben fel is tehetjük, hogy a rögtönzés alkotó mozzanat volt, amely előre vitte a nyelvet, létrehozta annak szókincsét, a tolvajnyelvben a rögtönzésnek már nincs meg ez a jelentősége. Akkor az ősi vadásznyelv előre haladt, ma viszont a tolvajnyelv visszafelé megy, s ez a közöttük lévő alapvető dialektikus különbség.

X.

Áttérünk a tolvajbeszédet a primitívvel rokonító következő jelenségre, a gesztusnyelvre. Főtebb már esett szó a „titkos” tolvajnyelvekről, s azok „egyezményes”, mesterséges eredetéről, létezésük rövid tartamáról. A börtönökben volt még egy válfaja a „titkos” nyelvnek, melyet főként az ablakon át történő beszélgetésre használtak, ez a kifejezetten egyezményes, mesterséges gesztusnyelv. Ez nagyjából olyan jellegű, mint a tengerészek vagy a siketnémák jelbeszéde. A nyelv rendszerétől függően vagy betűket vagy egész szavakat tudnak kifejezni. Ezt az átkiabálásra szolgáló nyelvet oroszul *маяк*-nak (tkp. világítótorony) vagy *свет-nek* (tkp. fény) hívják.³⁷

Lényegesen érdekesebb az a 10-15 kézmozdulat, amely a hétköznapi tolvajbeszédben keletkezett, és kiszorította a megszokott tolvajszavakat. Ezeket a kézmozdulatokat kétségtelenül nyelvi jelenségeknek tekinthetjük, és megtaláljuk párhuzamaikat a primitív népek kinetikus nyelvében.

Amikor a tolvajbeszéd mágikus jellegéről beszélünk, szóltunk néhány olyan fogalomról, amelyeknek a fennhangon való kiejtése nehézségekbe ütközik, mert tilos. Ez a jelenség kétségtelenül összefügg a tolvajnyelvi szintaxis szaggatott jellegével, az állítmány vagy az alany kihagyásával. A tolvajbeszéd gátolt jellegű: a tolvaj fél, nehogy valami fölöslegeset mondjon, nehogy elárulja magát a fecsegésével, fél kiejteni a tiltott, „tabu” szavakat. A tolvajbeszéd belső feszültsége gyakran nem tud feloldódni, elfojtott marad. A kézmozdulat éppen kapóra jön, mert feloldja a szó tilalma miatt létrejövő beszédbeli feszültséget.

Mivel nem ejtheti ki a *lopás* szót, a tolvaj egy gesztussal fejezi ki, a kézfej mozdulatával. Egyformán mutatja a pisztoly, a banditizmus, a lövés, a fegyveres rablás stb. fogalmát, a mutatóujj segítségével, mintha meghúzná a ravaszt. Amikor azt akarja értesre adni, hogy óvatosnak kell lenni, vagy a beárulás, a rendőr stb. fogalmát akarja kifejezni, akkor ezt is kézmozdulattal, az asztalon kopogva mutatja be. Ugyanez a kézmozdulat fejezi ki a prostitúció fogalmát is.

³⁶ Ld. pl. a KOMAROV 1779-ben előforduló tolvajnyelvi szavakat.

³⁷ Ugyanazok az elnevezések, mint a „titkos” nyelvekre, ld. fentebb.

E kézmozdulatok mindegyike célzás, mégpedig elsősorban az adott szituációban végrehajtandó cselekvésre.

A tolvajok gesztusnyelve nem jöhetett volna létre, ha a tolvajbeszéd érzelmi-
leg kevésbé lenne telített, ha mélyebb volna a szó és a tárgy különbsége, ha minden egyes, hanggal kifejezett tolvajszó nem váltana ki a beszélgetőtársakban bizonyos motorikus izomeffektust. A tolvajok motorikus gondolkodási módja (igen valószínű, hogy ugyanezt figyelhetjük meg a primitív népeknél) olyan helyzetet teremt, amelyben a szó nem csak az agykéregre fejt ki hatást, hanem az izomrendszerre is. A tudat szerepe a tolvajoknál nem jelentősebb, mint egy átlagos, társadalomban élő embernél. Ezért olyan fejlett a tolvajoknál a szavak emocionális aspektusa.

A tolvajok gesztusnyelve tehát egyfelől a szavak izommotorikus észlelésének az eredménye (e jelenség kísérletileg könnyen ellenőrizhető), másfelől pedig bizonyos szóbeli szinkópáé, kihagyásé, egyes szavak tiltásáé; mintegy annak a feszültségnek a mellékes feloldása, amely a kihagyás (elhallgatás) eredményeként keletkezik, harmadrészt pedig, miközben arról tanúskodik, hogy a tolvaj tudatában közel áll, sőt elválaszthatatlan a szó és a tárgy, a szó és a cselekvés, kétségkívül összefügg a tolvajbeszéd emocionális-expresszív tulajdonságaival.

Szemantikailag a kézmozdulat a tolvajnyelv általános poliszémiai, jelesen emocionális poliszémiai tendenciáját folytatja. Mindig a fogalmak egész komplexumával van kapcsolatban, amelyben a cselekvés és a tárgy nem különböztethető meg egymástól.

A gesztusnyelvből való átmenet a tolvajnyelv egész rendszeréből szervesen következik.

XI.

Minél közelebb jutunk a primitív gondolkodáshoz, a primitív vadász-tudathoz, annál erőteljesebben tanúskodik a szó arról, milyen közeghez tartozik a beszélő; a szó a termelési és gazdasági folyamatban gyökerezik.

Figyelemre méltó jelenséggel találkozhatunk a primitív környezetben: a törzsfőnök és alárendeltjei eltérő szavakat használnak, eltérő szavakat találunk a férfiak és a nők nyelvében is. Ugyanaz a személy papi minőségében egyik fajta nyelven beszél, bizonyos szavakat használva, míg a törzsközösség egyszerű tagjaként egészen másikon.

LÉVY-BRUHL mutatta ki a férfiak és a nők közötti nyelvi különbséget az ún. primitív népek halászáinál, aranyásóinál és kámfor keresőinél és egyéb „vadász” szakmaiban. Szvanétia vadászái* egészen más nyelvet használnak a vadászat során, mint otthon, megszokott környezetükben.

* A Kaukázusban. (A ford.)

Hasonló jelenség figyelhető meg a tolvajoknál is. Csak a „saját” közegben használják a tolvajkifejezéseket, míg a kívülállókkal folytatott beszélgetéseikben kerülnek azokat.

Fölöttébb valószínű, hogy a tolvaj jól tudja, hogy a szóban rejlő emocionális-expresszív, mágikus elemet csak a másik tolvaj fogja megérteni, a kívülállóra nem úgy hat, és a benne foglalt „töltet” kárba vész.

A tolvajoknak igen fejlett, sajátos érzéke van arra, hogy — mint már rámutatunk — szigorúan meg tudják különböztetni a „saját” tolvajnyelvi és a nem oda tartozó szavakat. Az egyik nyelvről a másikra való áttérés semmiféle nehézséget nem jelent számukra.

A tolvaj kétnyelvű, számára a tolvajnyelvi és a köznyelvi szavak párhuzamosan léteznek. A tolvajszavakról játszi könnyedséggel át tud térni a köznyelvire és fordítva, ahogy éppen a körülmények diktálják.

Ebből a szempontból érthetjük meg a tolvajok írásbeliségének nyelvét is. Csaknem mindegyik tolvajnak van egy albuma, amelyben a sajátos albumköltészet műveit, a „románcokat” és dalokat őrizi. Erre az albumra nagyon vigyáznak, és például kártyázás közben meghatározott, a könyvárakhoz képest nagyon magas pénzbeli ára van. Jellemző, hogy ezekben a dalokban és versekben szinte egyáltalán nem fordulnak elő tolvajszavak. Csupán néhány olyan tolvajnyelvi fordulatot marad meg, amelyeket maguk a tolvajok nem is tartanak a tolvajnyelvnek. Például:

Ах, зачем же своей красоюю	Ó, hát miért is csábított arra
Он нахально ³⁸ любить заставлял...	Kénnyel, hogy megszeressem őt...

Megjegyzendő, hogy sok albumköltészeti mű csak az ilyen albumokban fordul elő, és nyilvánvalóan tolvajközegben született.

Az albumok nyelve átmenet az orosz köznyelv és a tolvajnyelv között. Csak azok a tolvajnyelvi elemek maradtak meg benne, amelyeket maga a tolvaj sem ismer el „sajátjának”. Ezért nélkülözhetetlen anyag, ha azt akarjuk tanulmányozni, hogyan viszonyulnak a tolvajok a saját nyelvükhöz. Szerintük a tolvajszavakat nem szabad írásban használni. Az írás mindenekelőtt a szó emocionális-expresszív funkciójával nem fér össze, amely, úgy tűnik (ez a tétel alapos ellenőrzésre szorul), szorosabb kapcsolatban áll az artikulációs-motorikus, mint a látási és hallási jellemzőkkel.

A tolvajnyelvben ugyanaz a tendencia figyelhető meg az írásbeli és szóbeli nyelv megkülönböztetésére, mint ami az írásbeliség fejlődésének első korszakait jellemezte.

³⁸ Itt 'erőszakkal' jelentésben.

XII.

Milyen következtetések vonhatók le az elmondottakból a nyelvről és keletkezéséről általában? Mind a tolvajvilágot, mind a tolvajbeszédet egy analógiával jellemeztük. Ez az analógia mindenekelőtt arra szolgált, hogy segítségével ellenőrizhessük a nyelv, a gondolkodás és a társadalmi-gazdasági bázis általunk megállapított összefüggéseit. Amikor megállapítottuk az egyik jelenség függését a másiktól, feltevésünk helyességét a primitív nyelvek analóg példáin ellenőriztük. Természetesen nemcsak a hasonlóságot, hanem a különbségeket is figyelembe vettük: ha nem lennének különbségek, nem analógiáról, hanem azonosságról beszélhetnénk.

A tolvajbeszéd és a primitív beszéd viszonya azonban nem korlátozódik az analógiára. Bizonyos esetekben olyan jelenségekkel van dolgunk, mint amikor a mai nyelv egyes atavisztikus mozzanatai a tolvajbeszédben ismét fejlődésnek indulnak és erősödni kezdenek.

Idetartoznak például a mágikus nyelv egyes esetei a mai köznyelvben (például a szitkozódás), amelyek a tolvajbeszédben erőteljes fejlődésnek indultak. A tolvajbeszédben belül ennek a primitív nyelvvel való kapcsolata távoli, ám teljesen reális.

MEGRELIDZE „A közkeletű babonákról és a gondolkodás »prelogikus« módzatáról (Válasz Lévy-Bruhlnek)” c. műve világosan megmutatta, hogy amit ősi „prelogikus” gondolkodásnak nevezünk, kitűnően megfér a mai társadalomban is, amennyiben bizonyos külső körülmények támogatják.

Ugyanez megy végbe a nyelvben is: a tolvajvilági lét primitív viszonyai által életre hívott tolvajnyelvben újjászülehetnek a nyelv ősi formái, az olyan szavak, amelyek összeférnek a mai nyelv szavaival.

Amint babonák is léteznek a mai társadalomban, s időnként, a külső viszonyoktól függően, visszatérítik azt a lényegében számunkra is teljesen érthető primitív mágikus tudathoz, a tolvajbeszédben is a nyelvnek azok az aspektusai erősödnek föl és válnak intenzívvé, amelyek a tolvajvilág befolyásolta sajátos külső körülmények hatására, tudatunk reliktumként máig fennmaradt sajátosságai folytán visszatérnek a tolvajbeszédet az ősi, primitív nyelvi típusokhoz.

Pontosan úgy, ahogy az antropológiában beszélhetünk atavizmusról, a rég leltűnt ősember tulajdonságainak visszatéréséről, a nyelvben is lehet szó atavisztikus jelenségekről, egy olyan ősi vadásznyelv formáinak visszatéréséről, amely tiszta állapotában már rég nem létezik, és melyről csupán sejtéseink lehetnek.

Sőt, az atavizmus esetei az antropológiában kiválóan igazolhatják az ősemberről alkotott elképzeléseinket: nyilvánvaló, hogy a nyelvi atavizmus a tiszta, eredeti állapotukban rég eltűnt ősi nyelvekről szóló képzeink ellenőrzésére is jó. Már ma megfogalmazhatunk néhány feltevést.

1. Megállapíthatjuk, hogy létezhet olyan nyelv, amely az egyoldalú kapcsolat célját szolgálja: ilyen a tolvajnyelv, melynek szervező és korrelatív tényezőjéül a

beszéd emocionális-expresszív funkciója szolgál. Ez határozza meg a primitív nyelvi tudatot. Beismerése azt jelentheti, hogy elvetjük a nyelv keletkezésének hírhedt „szociológiai” álláspontját (a nyelv a kommunikációs szükségletből keletkezett), amely feltételezi az egyéni tudatot, a párbeszéd lehetőségét és a másik ember véleménye iránti érdeklődést, azt, hogy az egyik ősember a másiknak a magáéhoz hasonló lelki életet tulajdonított.

Az olyan primitív kollektívizmusból, pontosabban csordajelleg mellett, amelyen a tolvajok között van és valószínűleg megvolt az ősebernél is, ilyen tudat nincs.

Beszédünk irányulhat tárgyra is (ami egyáltalán nem jelenti, hogy az embernek animista tudata lenne), emberre is; a beszéd a vadászat megszervezését szolgálja, lehet vele készíteni, kényszeríteni stb.

Egyszóval a primitív nyelv a gazdálkodás „eszköze”, s mint ilyen, jóval közelebb áll a kezdetleges hajítódárdához, baltához, husághoz, mint a modern szóhoz, amelynek olyan összetett funkciója van, mint a kommunikáció³⁹, és feltételezi az egyéni fejlődés stádiumán túljutott sajátos, bonyolult világfelfogás meglétét.

Ha az embert az állattól az eszközhasználat különbözteti meg, az ember egyik első eszköze kétségkívül a szó volt.

2. BALLY (1913) nyomán, hangsúlyozva az emocionális-expresszív funkció szóalkotó bázisát és korrelációt tételezve fel ez utóbbi és a mágikus funkció között, állíthatjuk: az emberi nyelv első időszakában éppen ez az expresszív funkció volt a szavak fő szállítója, neki köszönhetjük szókincsünk gazdagságát.

3. A tolvajnyelvi főnév, ige és indulatszó degradálódásának és egybemosódási tendenciájának láttán feltételezhetjük, hogy a legprimitívebb szó az volt, amelyben diffúz módon egybefolytak az indulatszó, a főnév és a felszólító mód elemei, amely megállapította egy tény meglétét, s ugyanakkor utasítást is adott egy bizonyos cselekvésre. A szó egyben mágikus és érzelmi töltettel is rendelkezett.

4. A tolvajvilágban a hangzó beszédetől a kézmozdulat felé való átmenetet vizsgálva arra a következtetésre jutottunk, hogy a kézmozdulatokat a hangzó beszédre jellemző bizonyos szavakra vonatkozó elhallgatás, tilalom eredményezte. Ha visszafordítjuk ezt a folyamatot, feltételezhetjük, hogy a gesztusnyelvről a hangzó nyelvre való áttérés során jelentős szerepet játszott a „gesztuselhallga-

³⁹ A kommunikáció funkciója, az érintkezés alapfeltétele az, hogy megvan a valóság fogalma, valamint a szó és a tény közötti bizonyos megfelelés. A tolvajvilág ezt a fogalmat sem ismeri. Számára a szó már önmagában is tény. Miféle egyezéstről lehet szó? A hamis jelzés a tolvaj számára mindenképpent fölösleges jelzés. A csalás tulajdonképpen kényszerítés olyan cselekvésre, amely vagy fölösleges, vagy pedig hátrányos. A tolvajnyelv felfogása, és ebből következően lehet, hogy a primitív nyelv is, ugyanolyan természetes és közvetlen, mint a kiáltásé, a kutyaugatásé, egy omlás robajáé vagy egy kopogtatásé az ajtón. A beszéd ebben az esetben nem egy tény jele, hanem maga a tény, nem egy tárgy jelképe, hanem maga a tárgy. A primitív ember felfogása nem közvetett, hanem közvetlen jellegű.

tás”, a mozdulatra vonatkozó tabu, és az első hanggal kiejtett szavak bizonyos értelemben a mozdulatok eufemizmusai voltak.

E tétel gondos ellenőrzést igényel. Ha egybevetjük a következő három tényt: 1. az ember érzelmei és izomrendszere közvetlenül összefügg egymással, 2. a primitív tudat hajlamos a gondolkodás motorikus, muszkuláris típusára, 3. a gesztusnyelv e tekintetben az ősember gondolkodási módjának felelt meg, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az érzelmileg telített hangos szó ebben, vagyis az érzelmek tekintetében folytatta azt a helyzetet, amely már a kinetikus beszédben előállt. A lineáris beszéd annyira érzelmi jellegű volt, hogy ezt ma már nehéz konkrétan elképzelnünk is. A végleges következtetések levonása egyelőre még korai.

Csak remélhetjük, hogy megindulnak ebben az irányban a szükséges kutatások, s a szociolektika, s vele a tolvajbeszéd is bekerül a jafetikus nyelvtudomány vizsgálta problémák körébe.

Gyökeresen felül kell vizsgálni a tolvajbeszédéről alkotott „kollektív képzetünket”, szakítani kell az argóval kapcsolatban kialakult irodalmi hagyománnyal. A tolvajnyelv számos érdekes ténnyel tudja majd szolgálni a nyelvészetet.

XIII.

Arra vállalkoztunk, hogy bebizonyítsuk a stadiális folyamat visszafordíthatóságát, ám csupán félsikert könyvelhetünk el a magunkénak.

Hiszen amennyiben a tolvajbeszédet nem nevezhetjük nyelvnek, hanem csak nyelvi tendenciának, a nyelvi jelenségek bizonyos summájának, akkor azt sem állíthatjuk, hogy a tolvajbeszéd egy bizonyos stádiumig visszafelé fejlődik, s nem vihetjük végig az analógiát a tolvajbeszéd és az ősi vadászorkszak nyelve között sem. Felvázolhatjuk esetleg a regresszió, a regresszivitás egyes elemeinek a tendenciáját.

Szó esett a mágikus és az emocionális-expresszív funkcióról, a szintetizmusról és a poliszemantizmusról, az amorf jellegről, a nyelvi rögtönzésről: a mágikus funkció szorosan összefügg az emocionális-expresszívvvel, ez utóbbi viszont erőteljes nyelvalkotást eredményez, az erőteljes nyelvalkotás és a nyelvi rögtönzés jelensége poliszemantizmushoz vezet, a poliszemantizmus aszemantizmus-hoz és amorf jelleghez, az amorf jelleg a szintaxis szétrombolását, a szilárd idiomatikus szókapcsolatok képződésére való hajlamot eredményezi. Mindez együtt pedig a nyelvi regresszió tendenciájának teljes képét rajzolja meg. A tolvajbeszédben megvan a regresszivitás tendenciája, ám egészében mégsem fejlődik vissza valamely konkrét stádium felé, hanem olyan elemeket foglal magában, amelyek többé-kevésbé megfelelnek az általunk ősinék nevezett gondolkodásnak.

A tolvajbeszéd nem mondhat le teljesen a köznyelv szerkezetéről, amely az összes belső és külső akadály ellenére körülveszi csekély nyelvi környezetét, és

amely a kultúra jelentős vívmányának tekintendő; viszont a beszéd számos (elsősorban a kommunikációs) funkciójának elhalásával, a társadalmi élet „csordajellege” felé fordulással, a gazdasági tevékenység primitív formáira való áttéréssel a beszéd fokozatosan hanyatlik, feladja a pozícióit, s végeredményben a primitív és a modern formák fölöttébb érdekfeszítő keverékévé válik.

A tolvajbeszéd mai állapotában nem más, mint egyfelől a társalgási nyelvben megszokott formák megőrzésére törekvő (ezúttal nagyon értékes) konzervatív erőnek, másfelől pedig az azt visszafelé, a sötét, diffúz jellegű és mágikus jellegű tudat felé taszító erőnek az eredője.

Nincs tolvajnyelv, mivel a tolvajvilágnak nincs egységes nyelvi rendszere: csak tolvajbeszéd van, amely a köznyelvtől a nyelvi primitivizmusra való törekvésében különbözik.

Túlságosan bátor dolog lenne e tendenciát regresszióknak nevezni, amin rendszerint szervezett és nyugodt, egész arcvonallas, valamennyi erő figyelembevételével és mozgósításával történő visszavonulást szokás érteni. Inkább degeneráció ez: pánikszerű, szervezetlen futás, mégpedig nem visszafelé, a régi harcállásokba, hanem ahová éppen sikerül, csak visszafelé legyen, olyan menekülés, amely eltorzítja a nyelvi formákat, patológikus elváltozásra kényszeríti őket.

A tolvajbeszéd a nyelv patológiája.

Kétes biologizmusa és avítt pszichopatológiája ellenére is kétségkívül igaza volt LOMBROSÓnak, amikor megállapította a bűnöző ősi, degeneratív vonásait. Csupán be kell helyettesítenünk a bűnöző fogalmát a bűnözőközeggel, s elméletének szilárd szociológiai bázisát maga az anyag teremti meg.

Arra van tehát szükség, hogy a szociológia bázisán újrafogalmazzuk LOMBROSÓ néhány tételét.

A tolvajnyelvben a nyelvi primitivizmus jelenik meg. Ezért egyáltalán nem helyénvaló az a leplezett elragadtatás, amely számos szakkutatásban körülveszi.

Amint a tolvajvilág az egyes osztályokhoz való tartozása szempontjából deklasszált, az államéből államellenes, a gazdaság szempontjából dezorganizálja a gazdasági életet, a társadalmi élet nézőpontjából pedig mélységesen antiszociális, ugyanígy a tolvajbeszéd is: a szemantika szempontjából rombolja a szemantikát, a szintaxis szempontjából rombolja a szintaxist, a morfológia szempontjából rombolja a morfológiát, a nyelv egésze felől nézve pedig teljesen negatív jelenség. Ezt az értékítéletet teljesen tudatosan szerepeltetjük írásunkban. Amilyen határozottsággal a kriminológus társadalomellenes jelenségnek tartja a bűncselekményt, ugyanígy a nyelvésznek is nyelvromboló jelenséggé kell minősítenie a tolvajbeszédet.

A tolvajbeszéd a nyelv betegsége. Diagnózisa: a nyelvi formák „infantilizmus”.

A tolvajbeszéd szavait hallatlan expanzió jellemzi: messze a tolvajvilág határán túlra képes elterjedni. A tolvajszavakkal a tolvajideológia, a tolvaj világ-

szemlélet mérge terjed. Az ellene vívott harc érdekében tisztában kell lenni e jelenségnek mind társadalmi, mind nyelvészeti jelentőségével, helyesen kell tudnunk értékelni.

Egyáltalán nem kétséges, hogy az argójelenségek fokozatosan el fognak tűnni a nyelvből. Már ma sem létezik egy sor olyan szakma, melynek egykor fejlett argójáról számos tanúbizonyság maradt fenn: nincsenek vándorénekesek, vándorkisiparosok, vándorkereskedők (ofenyek), hivatásos koldusok, tőzsdeügynökök stb. Eltűnőben van a tolvajvilág is. A mi feladatunk, hogy felgyorsítsuk az argotizmusok eltűnésének a folyamatát.

Irodalom*

*КОМАРОВ 1779 = *Обстоятельное и верное описание добрых и злых дел российского мошенника, вора, разбойника и бывшего московского сыщика Ваньки Каина, всей его жизни и странных походов, сочиненное М.[атвеем] К.[омаровым] в Москве 1775 года* [Az orosz szélhámos, tolvaj, haramia és egykori moszkvai nyomozó, Vanyka Kain egész életének, jó és gonosz tetteinek s furcsa kalandjainak részletes és hű leírása, Matvej Komarov tollából, Moszkvában, 1775-ben]. Санкт Петербург. (Ld. a későbbi kiadásokat.)

PALLASZ 1790–1791 = ПАЛЛАС: *Сравнительный словарь всех языков и наречий по азбучному порядку расположенный* [Minden nyelvek és tájszólások szótára, melyek betűrendben elhelyeztetek]. Санкт Петербург. Ч. 1–4. (Kb. 200 „по-суздальски” jelzésű szó.)

*IsztSzlav. 1792 = *История славного вора, разбойника и бывшего московского сыщика Ваньки Каина, со всеми его обстоятельствами, разными любимыми песнями и портретом, писанная им самим при Балтийском порте в 1764 году.* [Vanyka Kain, a derék tolvaj, haramia és egykori moszkvai nyomozó története, valamennyi körülményeivel, különféle kedvenc dalokkal és az ő portréjával, írta ő maga a balti kikötőben 1764-ben]. Harmadik kiadás. Москва. [Vanyka Kain önéletrajzának kiadásairól és МАТВЕЙ КОМАРОВ róla írott elbeszéléséről ld. В. ШКЛОВСКИЙ: *Матвей Комаров, житель города Москвы* [Matvej Komarov, Moszkva város polgára] Ленинград, 1929.]

GLINKA 1816–1817 = ГЛИНКА, Ф. Н.: *Письма к другу, содержащие в себе: замечания, мысли и рассуждения о разных предметах с присовокуплением исторического повествования: Зиновей Богдан Хмельницкий, или освобожденная Малороссия* [Levelek barátomhoz, melyek tartalmazzak: megjegyzéseket, gondolatokat és

* A bibliográfiában (csillaggal megjelölve) a szépirodalomnak csak azok a művei szerepelnek, amelyek forrásul szolgálhatnak az argó kutatásához. Sok, argószót tartalmazó művet sorol fel „Опыт исследования воровского языка” [A tolvajnyelv kutatása] (Казань, 1930) c. munkájában V. ТОНКОВ. Az itt szereplő irodalom nem tekinthető teljességgel kimerítőnek. Számos, az argóra vonatkozó cikk található szétszórtan a vidéki sajtóban.

[Az itt következő irodalomjegyzékben megőriztük a tanulmány eredeti, kronológiai sorrendjét. Néhány ponton a bibliográfiai tételek adatait JELISZTRATOV „Szleng és kultúra” c. könyvének irodalomjegyzéke alapján kiegészítettük. — *A szerk.*]

elmékedéseket különféle tárgyakról: Zinobej Bogdan Hmelnyickij, avagy a felszabadított Kisoroszország]. Санкт Петербург. Ч. 1–3.

TrudObscs. 1820 =

1. Слова, употребляемые в Угличе. [Az Uglicsban használatos szavak]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 115–6.

2. A Nyerehta város és járás lakosai által használatos szavak, összegyűjtötte az ottani iskola tanfelügyelője, Jakov Sulgin:

(a) Слова неизвестного языка [Egy ismeretlen nyelv szavai]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 137–8.

(b) Слова, употребляемые жителями города Галича и его уезда, собранные учителями тамошнего уездного училища Дмитрием Ржевским и Яковом Аквилевым [A Galics város és járás lakosai által használatos szavak, összegyűjtötték az ottani iskola tanárai, Dmitrij Rzszevszkij és Jakov Akvilev]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 139–41

3. Gyűjtemény azon különleges és sajátos kiejtésű szavakból, amelyeket a tveri kormányzóság lakosai használnak. Kasin városban és járásban:

(c) Скрытые от прочих и между одними торговцами того же города и уезда употребляемые названия денег, счетов и других вещей [Ugyanazon város és járásnak csak a kereskedői által használt és mások előtt eltitkolt elnevezései a pénzeknek, számlálásoknak és egyebeknek]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 167–8.

(d) Отличные выражения, употребляемые Бежецкими гражданами в торговле [Különleges kifejezések, amelyeket a bezseci polgárok a kereskedelemben használnak]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 168–73.

4. A vidéki egyszerű nép szólásainak gyűjteménye, amelyeket a vlagyimiri kormányzóságban használnak:

(e) По Вязниковской округе [A vjaznyiki körzetben]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 214–5.

(f) Реестр слов офенского наречия (составленный стряпчим Владимирской удельной конторы А. А. Успенским) [A vándorkereskedők nyelvének szógyűjteménye (összeállította A. A. Uszpenszkij, a vlagyimiri koronabirtok-igazgatóság felügyelője)]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 239–42.

(g) Список слов офенского наречия, объясняющий полный смысл оногo, на российском языке (образцы разговора по-российски и по-офенски, приложенные к реестру А. А. Успенского) [A vándorkereskedő nyelv szavainak listája, mely orosz nyelven megmagyarázza annak teljes jelentését (beszélgetésminták oroszul és vándorkereskedő nyelven, mellékelve A. A. Uszpenszkij szógyűjteményéhez)]. In: *Труды Об-ва любителей росс. словесности*. Ч. XX. Летоп., Ч. 5., Москва. 242–3.

USZPENSZKIJ 1822 = Продолжение офенского наречия. (Часть словаря, составленного Алексеем Успенским и присланного из г. Владимира). Сочинения в прозе и стихах. [A vándorkereskedő nyelv folytatása. (Az Alekszej Uszpenszkij által összeállított és Vlagyimirből megküldött szótár egy része). Prózai és verses művek] *Труды О-ва любит. росс. слов.* Ч. 1, Москва. 322–4.

- Putyeesesztvije 1828 = Путешествие графа Ивана Потоцкого в Астрахань и окрестные страны в 1797 г. С франц.-нь [Jan Potocki gróf utazása Asztrahanyba és a környező országokba 1797-ben. Franciából]. In: *Север. Архив*. Ч. 31., Санкт Петербург. (II, 84–5. l.)
- Plan 1828 = План для расположения слов офенского наречия. Сочинения в прозе и стихах [Tervezet a vándorkereskedő nyelv szavainak elhelyezésére. Prózai és verses művek]. In: *Труды О-ва любит. росс. слов.* Кн. 21, ч. 7, Москва. (282. l.)
- Raszpolozsenyije 1828 = Расположение для слов офенского наречия [A vándorkereskedő nyelv szavainak elhelyezésére]. In: *Труды О-ва любит. росс. слов.* Кн. 21, ч. 7, Москва. 283–4.
- Szravnyenyije 1828 = Сравнение офенских слов с напечатанными в “Трудах Общества” словами неизвестного языка, употребительными у жителей разных российских провинций [A vándorkereskedő szavak összehasonlítása a folyóiratunkban közölt ismeretlen nyelv szavaival, melyeket különböző orosz tartományok lakosai használnak]. In: *Труды О-ва любит. росс. слов.* Кн. 21, ч. 7, Москва. 285–8.
- Scsetnoj 1828 = Щетной список, составленный по офенскому наречию [Számlista vándorkereskedő nyelven]. In: *Труды О-ва любит. росс. слов.* Кн. 21, ч. 7, Москва. 298–9 és 300–1.
- Ob uszlovnom 1828 = Об условном языке прежних волжских разбойников [Az egykori volgai haramiak titkos nyelvéről]. In: *Моск. телеграф*, № 23, 382–383.
- Objasznyenyije 1829 = Объяснение нескольких слов условного языка волжских разбойников [Néhány szó magyarázata a volgai rablók titkos nyelvéből]. In: *Моск. телеграф*, № 7, с. 352–353. (Reagálás az előző évi 23. szám egyik közleményére, ld. Ob uszlovnom 1828).
- SZNYEGIRJOV 1837 = Денежный щет, сверх обыкновенного, употребляемый в г. Нерехте. Сообщ. И. М. СНЕГИРЕВ [A pénzszámlálás módja, melyet a megszokottól eltérően használnak Nyerehta városában. Közli I. M. SZNYEGIRJOV]. In: *Русск. истор. сборн.* Т. 1, кн. 1, 106–112.
- SZREZNYEVSKIJ 1839 = СРЕЗНЕВ, И. [СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И.]: Афинский язык в России [A vándorkereskedők nyelve Oroszországban]. In: *Отеч. записки*, т. 5, Отд-ние 8, 1–12.
- ГУШЕВ 1839 = ДИЕВ М. Я.: Изъяснение некоторых выражений Правды Русской [A Russzkaja Pravda néhány kifejezésének értelmezése]. In: *Журнал Мин-ва народн. просв.* Ч. 22, № 5, 47–80.
- SZVINYIN 1839 = СВИНЫН, П. П.: *Картины России и быт разноплеменных ее народов* [Oroszországi képek és sok nemzetiségű népeinek életmódja]. Ч. 1. Санкт Петербург.
- ТИХОНРАВОВ 1847 = ТИХОНРАВОВ К. Н.: Офени [Vándorkereskedők]. In: *Владимир. губ. ведомости*. 8 февр. № 6.
- PISZKARJOV 1847 = ПИСКАРЕВ, А. И.: Офенские слова, употребляемые в разговорах рязанского простонародья [A rjazanyi egyszerű nép körében használatos vándorkereskedő-szavak]. In: *Ряз. губ. ведомости*, № 51.
- МАКАРОВ 1846–1848 = МАКАРОВ М. Н.: Опыт русского простонародного словотолковника. Буквы А–Н [Kísérlet az egyszerű orosz nép beszédének szómagyarázatára. А–Н.]. In: *Чтения Имп. Моск. общ-ва истории и древностей рос.* 1846–1847: кн. 3, 4, 7, 9; 1847–1848: кн. 1–5, 9.

- BORICSEVSZKIJ 1850 = БОРИЧЕВСКИЙ И. И.: Искусственный офенский язык [A mesterséges vándorkereskedő-nyelv]. In: *Журн. Мин-ва нар. просвещения*. Ч. 65, отделение 6, 160–4.
- JAGIĆ, W. (1850): Die Geheimsprachen bei den Slaven. I. [A titkos nyelvek a szlávoknál. I.] *Bibliographie des Gegenstandes und die slavischen Bestandteile der Geheimsprachen*. Wien.
- DAL 1852 = ДАЛЬ, В. И.: *О наречиях русского языка* [Az orosz nyelvjárásokról]. Санкт Петербург.
- МИКУСКИ 1854 = Областные слова белорусских старцев. Доставлены С. П. МИКУСКИМ [A belorusz sztarecek tájszavai. Összegegyítette Sz. P. MIKUSKIJ]. In: *Материалы для сравнительного и объяснительного словаря и грамматики*. Санкт Петербург. Т. 1. стб. 400.
- Ofenyi 1854 = Офени Владимирской губернии [A vlagyimiri kormányzáság vándorkereskedői]. In: *Журнал Мин-ва внутр. дел*. Ч. 9, ноябрь, 105–120.
- *GRIGOROVICS 1855–1856 = ГРИГОРОВИЧ, Д.: Переселенцы [Telepesek]. In: *Отеч. Зап.*, 1855, № 11–12, 1856, № 4–8 [Későbbi kiadásait ld. összes műveiben és külön 1889.]
- Izvlacsenyije 1856 = Извлечение из протокола Второго отделения Акад. Наук за январь месяц 1856 г. 8-й отчет. С. Микуцкого [Kivonat a Tudományos Akadémia 2. osztálya jegyzőkönyvéből, 1856. január. Sz. Mikuckij 8-ik beszámolója]. *A.H.*, т. 5.
- MICHEL, FRANCISQUE (1856): *Études de philologie comparée sur l'argot et sur les idiomes analogues parlés en Europe et en Asie* [Összehasonlító nyelvészeti tanulmányok az argóról és az Európában és Ázsiában beszélt hasonló idiomákról]. Paris. (Az orosz argó: 478–9. l.)
- ТИХОНРАВОВ 1857 = Офени Владимирской губернии [A vlagyimiri kormányzáság vándorkereskedői]. In: *Владимирской сборник. Материалы для статистики, этнографии, истории и археологии Владимирской губернии*. Составил и издал К. ТИХОНРАВОВ. Москва. 22–7.
- GARELIN 1857 = ГАРЕЛИН, Я. П.: Суздала, офени, или ходебщики [Szuzdalok, vándorkereskedők vagy kucséberek]. In: *Вестник Имп. Русск. геогр. общ-ва*. Ч. 19, кн. 2, 87–108.
- SULGIN 1859 = ШУЛЬГИН И. Я.: *Опыт системы энциклопедии словесности для учащихся* [A nyelv és irodalom enciklopédikus rendszere tanulók részére]. Вильна. (19–20. l.)
- SzobrMos. 1859 = Собрание выражений и фраз, употребляемых в разговоре С.-Петербургскими мошенниками [A szentpétervári szélhámosok beszédében használatos szavak és kifejezések gyűjteménye]. In: *Северная пчела*, 22 дек., № 282.
- *DOSZTOJEVSZKIJ 1861–1862 = ДОСТОЕВСКИЙ Ф. М.: Записки из мертвого дома [Feljegyzések a holtak házából]. “*Время*”, 1861 № 4, 9, 10, 11 és 1862 № 1–3, 6, 12. | FJODOR DOSZTOJEVSZKIJ: *Feljegyzések a holtak házából*. Ford. Wessely László. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1981. 315 lap.
- DIEFENBACH, L. (1864): Die Ofenische Sprache [A vándorkereskedők nyelve]. In: *Beiträge zur vergl. Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slavischen Sprachen*. Herausgegeben von A. KUHN und A. SCHLEICHER. Berlin. IV.
- Praszoli 1864 = *Прасолы. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Калужская губ.* [Marhakucek. Ada-

- lékok Oroszország földrajzához és statisztikájához. Összegyűjtötték a vezérkar tisztjei. Kalugai kormányzóság]. Сост. Ген. штаба подполк. М. ПОПРОЦКИЙ. Санкт Петербург. Т. 9, ч. 2, с. 187–92.
- ГУШЕВ 1865 = ДИЕВ М. Я.: Какой народ в древние времена населял Костромскую сторону, и что известно об этом народе? [Milyen nép élt a régmúlt időkben a kosztromai tájon, és mit tudunk erről a népről?]. In: *Чтения в Обществе истории и древностей российских*. Кн. 4, с. 167–78. (Ld p. 174. 1.)
- ТРОНИМОВСЗКИ 1866 = ТРОХИМОВСКИЙ Н. А.: Офени [Vándorkereskedők]. In: *Русский вестник*, т. 63, июнь. с. 559–593.
- *КРЕЗТОВСЗКИ 1867 = КРЕСТОВСКИЙ, В. В.: *Петербургские труппы. (Книга о сытых и голодных)*. [Pétevári nyomortanyák. (Könyv a jóllakottakról és az éhesekről)]. I–IV. Санкт Петербург. Újabb kiadása: Ленинград, Худож. лит. Ленигр. отд-ние, 1990. Кн. 1–2.
- Szloboda 1867 = Слобода Мстера и офени. (Из путешествия по России кн. В. Мещерского) [Mszyora és a vándorkereskedők. (V. Mescserszkij herceg utazásai-ból)]. In: *Рус. инвалид*. 1867, 26 июля (7 августа), № 204.
- JazSvec. 1868 = Язык швецов. In: *Материалы для географии и статистики России, собр. офицерами Ген. штаба. Симбирская губ.* [A szabók nyelve. Adalékok Oroszország földrajzához és statisztikájához, melyeket a vezérkar tisztjei gyűjtöttek. Szimbirszi kormányzóság]. Сост. Ген. штаба полк Липинский, ред. Ген. штаба кап. СКРЯБИН. Санкт Петербург. [Т. 20]. Ч. 2, 436–8.
- ДОВРОНОТОВ 1868 = ДОБР-ОВ, А. (ДОБРОХОТОВ, А.): Офени Вязниковского уезда [A vjaznyiki járás vándorkereskedői]. In: *Сын Отечества*. № 32 és 52. (febr. 6 és márc. 6).
- SZTAVROVICS 1869 = СТАВРОВИЧ, Ф.: Лабори: Исторический очерк [Laborok. Történelmi vázlat]. In: *Виленский сборник*, т. 1, 119–144.
- MARTINOV 1870 = МАРТЫНОВ, П.: Одоевские прасолы и их особенный разговорный язык [Az odojevi marhakupecek és különleges társalgási nyelvük]. In: *Тульские губ. ведомости*, 30 сент. № 44.
- *МАКСИМОВ 1871 = МАКСИМОВ, С. В.: *Сибирь и каторга* [Szipéria és a kényszermunka]. Санкт Петербург. Ч. 1–3.
- JADRINCEV 1872 = ЯДРИНЦЕВ, Н. М.: *Русская община в тюрьме и ссылке* [Az orosz obscsina börtönben és száműzetésben]. Санкт Петербург.
- GOLISEV 1874a = ГОЛЫШЕВ, И. А.: Офени, торгаши Владимирской губернии и их искусственный язык [Ofenyek, a vlagyimiri kormányzóság vándorkereskedői és titkos nyelvük]. In: *Тр. Владим. губ. стат. ком.* Вып. 10, с. 79–108.
- GOLISEV 1874b = ГОЛЫШЕВ, И. А.: Словарь офенского искусственного языка [A vándorkereskedők titkos nyelvének szótára]. In: *Владимир. губ. ведом.*, № 33–34. [Ld. *Влад. губ. ведом.*, 1873, № 45–48].
- Ofenyi 1874 = Офени, торгаши Владимирской губернии и их искусственный язык [Ofenyek, a vlagyimiri kormányzóság vándorkereskedői és titkos nyelvük]. In: *Живопис. обозрение*, № 6, 93–6, № 13, 203–7, № 15, 232–4.
- GRIGOROVICS 1874 = ГРИГОРОВИЧ, В. И.: *Записка антиквара о поездке его в Камку и Калмиус, в Корсунскую землю и на южные бережья Днепра и Днестра* [Egy régiséggyűjtő feljegyzései útról, melyet Kamkába és Kalmiuszba, a korszuni földre és a Dnyeper és a Dnyeszter déli partvidékére tett]. Одесса. (Az офеня szó eredetéről).

- BAUDOIN DE COURTENAY 1876 = БОДУЭН ДЕ КУРТЕНЭ, И. А.: Резья и резьяны [A rezja nyelv és a rezjanok]. In: *Славянский сборник*. Санкт Петербург. Т. 3, с. 223–271. (A rezjanok szlengje: 360. l.)
- KAJDALOV 1876 = КАЙДАЛОВ, А. Т.: *О предках прасолов и офеней* [A marhakupések és vándorkereskedők elődeiről]. Санкт Петербург.
- *МАКСИМОВ 1877 = МАКСИМОВ, С. В.: *Бродячая Русь Христа ради* [A kolduló és vándorló Oroszország]. Санкт Петербург.
- Nasi ofenyi 1878 = *Наши офени* [Vándorkereskedőink]. In: *Санктпетерб. ведомости*, 10 (22) апр. № 99.
- KAJDALOV 1880 = КАЙДАЛОВ, А. Т.: *О родстве славян, шалавов и сколотов по языку* [A szlávok, salavok és szkolotok nyelvrokonságáról]. Санкт Петербург.
- GOLISEV 1880 = ГОЛЬШЕВ, И. А.: Проводы офеней в дорогу из дому для торговли и разговор их на своем искусственном языке [A vándorkereskedők búcsúztatása otthonról, valamint beszélgetésük az ő mesterséges nyelvükön]. In: *Ежегодник Владимир. губ. стат. ком.* Т. 3, с. 227–32.
- SZCERPURA 1881 = СЦЕПУРА, Ф.: Русско–нищенский словарь, составленный из разговора нищих Слуцкого уезда, Минской губернии, местечка Семежова. Отзыв о нем акад. А. БЫЧКОВА [Orosz–koldus szótár, összeállítva a minszki kormányzóság szluckyi járása Szemezsov községének koldusaival való beszélgetések alapján. A Bicskov akadémikus véleményezésével]. In: *Сборник отд-ния русск. яз. и словесности АН*. Т. 21, с. 23–34.
- IVANOV V. 1883 = ИВАНОВ, В. В.: Нёвли [Nyevli]. In: *Статистический листок*. Харьков, № 10, 153–6.
- ARTYEMJEV 1884 = АРТЕМЬЕВ, А. И.: Описание рукописей, хранящихся в библиотеке Имп. Казанского ун-та [A kazanyi császári egyetem könyvtárában őrzött kéziratok leírása]. In: *Летопись занятий Археогр. комиссии*, 1876–77 гг. Санкт Петербург. Вып. 7. 1–372.
- SERCL 1884 = ШЕРЦЛЬ, В. И.: *О словах с противоположными значениями (или о так называемой энантиосемии)* [Az ellentétes jelentésű szavakról (avagy az ún. enantioszemiáról)]. Воронеж. 75–7.
- *MELNYIKOV-PECSERSZKIJ 1885 = МЕЛЬНИКОВ-ПЕЧЕРСКИЙ, П. И.: *На горах* [A hegyeken]. Изд. 2-е. Санкт Петербург. (Ч. 2, гл. 17.) Újabb kiadása: Москва, Худож. лит., 1958.
- VIKTORIN 1886 = ВИКТОРИН, К., Дедовска (жебрацка) мова (ураз из словарцем) [Koldusnyelv, kis szójegyzékkel]. In: *Зоря*, № 13–14, 237–239. Львов.
- Putyevogyityel 1889 = *Путеводитель по Одессе и ее окрестностям* [Odessza és környéke. Útikalauz]. Одесса, В. Скидан. (284–6. l.)
- BORZSKOVSZKIJ 1889 = БОРЖКОВСКИЙ, В.: Лирники [A lírnyikek (Vak énekes vándorkoldusok)]. In: *Киевская старина*, т. 26, 653–708.
- NYIKOLAJCSIK 1890 = НИКОЛАЙЧИК, Ф. Д.: Отголосок лирницкого языка [A vak énekes vándorkoldusok nyelvének maradványai]. In: *Киевская старина*. Т. 29, апрель, 121–130.
- ROMANOV J. 1890a = РОМАНОВ, Е. Р., Катрушницкий лемезень. Условный язык шерстобитов м. Дрибина [A katrusnyicai lemezeny nyelv. A dribinyi posztóverők egyezményes nyelve]. In: *Живая старина*. Санкт Петербург.

- ROMANOV J. 1890b = РОМАНОВ, Е. Р.: Очерк быта нищих Могилевской губернии и их условный язык. („Любэцкий лёмент”) [A moguljovi kormányzóság koldusainak élete és egyezményes nyelve]. In: *Этногр. обозрение*, № 4, 118–145.
- ТУШАНОВ 1891 = ТИХАНОВ, П. Н.: *Криптогlossарий. Отрывок. (Представление глагола „выпить”)* [Kriptoglosszárium. (Titkosnyelvi szójegyzék). Részlet. (Az *iszik* ige)]. Санкт Петербург.
- SILKOV 1891 = ШИЛКОВ, П. А.: Из быта срочных арестантов [Az elítéltek életéből]. In: *Этногр. обозрение*, № 4, 157–169.
- SZEMJONOV 1891 = СЕМЕНОВ, В.: Ладвинский или масовский язык [A ladvin vagy masz nyelv]. In: *Живая старина*, вып. 4, 202–3.
- SZTUGYINSZKIJ 1894 = СТУДИНСКИЙ, К.: *Лирники* [Vak vándorénekesek]. Львів, В. Лукич.
- ТУШАНОВ 1895 = ТИХАНОВ, П. Н.: *Брянские старцы. Тайный язык нищих. Этнографический очерк* [A brjanszki sztarecek. A koldusok titkos nyelve. Néprajzi tanulmány]. Брянск. (Клнч. а *Брянский вестник*-ből.)
- SZIMONYI 1896 = СИМОНИ, П. К., Искусственные языки [Mesterséges nyelvek]. In: *Изв. отд-ния русск. яз. и словесности АН (ОРЯС)*. Т. 1. (Az 1. kötetben: SZIMONYI „A orosz nyelv tájszólásai és nyelvjárásai. Bibliográfia”, a 427–34. lapokon: „Mesterséges nyelvek” és bibliográfia.)
- Varsava 1896 = Варшава. (Конокрады) [Varsó. (Lótolvajok)]. In: *Курские губ. ведомости*. 1896, 1 окт., № 77.
- KRASZNOPEVCEV 1896 = КРАСНОПЕВЦЕВ, И.: *Очерки города Одоева* [Feljegyzések Odojev városából]. Тула.
- ЈАКУБОВИЧ 1896–1899 = МЕЛЬШИН, Л. [ЈАКУБОВИЧ, П. Ф.]: *В мире отверженных. Записки бывшего каторжника* [A kítaszítottak világában. Egy volt kényszermunkás feljegyzései]. Санкт Петербург. Т. 1–2.
- N. Ja. 1897 = Н. Я.: Материалы для словаря условного языка [Adalékok az egyezményes nyelv szótárához]. *Этногр. обозр.*, № 2. (KRASZNOPEVCEV 1896 kapcsán).
- DOBROVOLSZKIJ 1897 = ДОБРОВОЛЬСКИЙ В. Н.: О дорогобужских мещанах и их шубрайском или кубрацком языке [A dorogobuzsi kézművesek subraj vagy kubrac nyelvéről]. In: *Изв. ОРЯС*, т. 2, кн. 1–2, 320–52.
- BUDGYE 1898 = БУДДЕ, И. Ф.: О некоторых калужских говорах в Тульской и Калужской губерниях [A tulai és kalugai kormányzóság néhány kalugai nyelvjárásáról]. In: *Изв. ОРЯС*, т. 3, кн. 3, 823–904, т. 3, кн. 4, 1273–1330.
- CSERNISOV 1898 = ЧЕРНЫШЕВ, В. И.: Список слов портновского языка [A szabónyelv szavainak jegyzéke]. In: *Изв. ОРЯС*, т. 3, кн. 1, 251–262.
- DOBROVOLSZKIJ 1899 = ДОБРОВОЛЬСКИЙ, В. Н.: Некоторые данные условного языка калужских рабочих [Adatok a kalugai munkások egyezményes nyelvéről]. In: *Изв. ОРЯС*, т. 4, кн. 4, 1386–1410.
- SZMIRNOV N. 1899 = СМИРНОВ, Н.: Слова и выражения воровского языка, выбранные из романа Вс. Крестовского “Петербургские трущобы” [Tolvajnyelvi szavak és kifejezések V. Kresztovszkij „Pétervári nyomortanyák” c. regényéből]. In: *Изв. ОРЯС*, т. 4, кн. 3, 1065–1087.
- SEJN 1899 = ШЕЙН, В. П.: К вопросу об условных языках [Az egyezményes nyelvek kérdéséhez]. In: *Изв. ОРЯС*, т. 4, кн. 1, с. 277–300.

- ТУШАНОВ 1899 = ТИХАНОВ, П. Н.: Черниговские старцы. (Псалки и криптогlossон) [A csernyigovi sztarecek. (A pszalki nyelv és kriptoglosszon)]. In: *Тр. Черниг. арх. ком. за 1899-1900 г.* Чернигов.
- МАКСИМОВ 1901 = МАКСИМОВ, С. В.: *Происхождение нищенства и меры борьбы с ним* [A koldulás eredete és az ellene való harc rendszabályai].
- *КАРМЕН 1901 = КАРМЕН, Л. О. (Л. О. КОРНМАН): „Дикари”. (*Из жизни обитателей одесского порта*) [A „vademberek” (‘csavargók’). (Az odesszai kikötő lakosainak életéből)]. Одесса.
- БРЕЙТМАН 1901 = БРЕЙТМАН, Г. Н.: *Преступный мир. Очерки из быта профессиональных преступников* [A bűnözők világa. A hivatásos bűnözők életéből]. Киев.
- ROMANOV J. 1901 = РОМАНОВ, Е. Р.: *Катруиницкий лемезень. Условный язык дрибинских шаповалов* [A katrusnyicai lemezeny nyelv. A dribinyi sapkások egyezményes nyelve]. Сборник ОРЯС АН, LXXI. Санкт Петербург, [1902].
- SZMIRNOV I. 1902 = СМИРНОВ, И. Т.: Мелкие торговцы города Кашина Тверской губ. и их условный язык [A tveri kormányzóságbeli Kasin város kiskereskedői és egyezményes nyelvük]. In: *Изв. ОРЯС*, т. 7, кн. 4, с. 89–114.
- SZIPOVSKIJ 1902 = СИПОВСКИЙ: Из истории русского романа XVIII века (Ванька Каин). [Az 18. századi orosz regény történetéből (Vanya Kain)]. *Изв. ОРЯС*, 7. кн. 4.
- DOROSEVICS 1903 = ДОРОШЕВИЧ: *Сахалин* [Szahalin]. (Vö. későbbi kiadásokkal.)
- АВГУЕЈЕНКО 1903 = АВДЕЕНКО, И. А. (ВАНЬКА БЕЦ): *Босаяцкий словарь. Опыт слово-толкователя выражений, употребляемых босяками* [Csavargószótár. A csavargók által használt kifejezések szómagyarázata]. Сост. по разным источникам. Одесса.
- VorSzlov. 1904 = *Воровской словарь* [Tolvajszótár]. Издание Германа Досталя. Слобода Покровская.
- *КАРМЕН 1904 = КАРМЕН (Л. О. КОРНМАН): *На дне Одессы* [Odessza mélyén]. Одесса.
- ALEKSZANDROV 1904 = АЛЕКСАНДРОВ, В.: Арестантская республика [Foglyok köztársasága]. In: *Русская мысль*. Кн. 9, с. 68–84.
- GRASSERIE, R. DE LA (1907a): *Étude scientifique sur l’argot et le parler populaire* [Tudományos értekezés az argóról és a népi beszédről]. Paris, H. Daragon.
- ТРАХТЕНБЕРГ 1908 = ТРАХТЕНБЕРГ, В. Ф.: *Блатная музыка. „Жаргон” тюрьмы* [Vagányduma. A börtönzsargon]. Санкт Петербург.
- ГУШЕВ 1909 = ДИЕВ, М. Я.: *Старинные волости и станы в Костромской стороне* [Régi járások és rendőri kerületek a kosztromai tájon]. Москва.
- ЛЕБЕГУЕВ (1909) = ЛЕБЕДЕВ, В.: Словарь воровского языка [Tolvajnyelvi szótár]. *Вестник полиции*, № 22–24.
- BALUJEV 1909 = БАЛУЕВ, Я.: Условный язык воров и конокрадов [A tolvajok és lótolvajok egyezményes nyelve]. In: *Вестник полиции*, № 39.
- РОПОВ 1912 = ПОПОВ, В. М.: *Словарь воровского и арестантского языка* [A tolvaj-és fogolynyelv szótára]. Киев.
- DAL 1912 = ДАЛЬ, В. И.: *Толковый словарь живого великорусского языка* [Az élő nagyorosz nyelv értelmező szótára]. I–IV. 4-е изд. Санкт Петербург. (Első kiadás: I: 1863, II, III: 1865, IV: 1866.)
- *КУПРИН 1912 = КУПРИН, А. И.: Вор. (Киевские типы) [A tolvaj. (Kijevi típusok)]. In: *Полн. собр. соч.* Санкт Петербург, А. Ф. Маркс. Т. 8, с. 41–48.

- ZARIN 1913 = ЗАРИН, А.: В каменном мешке. День в „Крестах” [Közsákban. Egy nap a Kreszti börtönben]. In: *Архус*, Санкт Петербург, № 10, с. 15–34.
- VINOGRADOV N. 1915 = ВИНОГРАДОВ, Н. Н.: Галивонские алеманы. Условный язык галичан (Костромской губ.) [A galivóniai alemannok. A galicsanak (kosztromai kormányzóság) egyezményes nyelve]. In: *Изв. ОРЯС*, т. 20, кн. 1, с. 209–260.
- CSUKANOVA 1916 = ЧУКАНОВА, Т. В.: Жаргон преступников [A bűnözők zsargonja]. In: *Вестник права*, № 33, 781–4.
- VINOGRADOV N. 1918 = ВИНОГРАДОВ, Н. Н.: Жгонский язык. Условный язык Приветлужья Костромской губ. [A zsgon nyelv. A Vetluga-mellék (kosztromai kormányzóság) egyezményes nyelve]. In: *Изв. ОРЯС*, т. 23, кн. 1, с. 89–105.
- KratkSzlov. 1921 = *Краткий словарь сибирского воровского жаргона. Пособник агентам уголовного розыска* [A szibériai tolvajnyelv rövid szótára. Segédanyag a bűnügyi rendőrség számára].
- FABRICSNJ 1923 = ФАБРИЧНЫЙ, П.: Язык каторги [A kényszermunka nyelve]. In: *Каторга и ссылка*, № 6, с. 177–88.
- Blatnaja muzika 1923 = *Блатная музыка. Словарь жаргона преступников* [Vagányduma. A bűnözők zsargonjának szótára]. Изд. Упр. угол. роз. республики, Москва.
- SZVIRSZKIJ 1924 = СВИРСКИЙ, И. А.: *Убийцы* [Gyilkosok]. Повести и рассказы. 3-е изд. Москва–Ленинград, Земля и фабрика.
- GABO 1924 = ГАБО, В. С.: Новые слова в русском языке [Új szavak az orosz nyelvben]. In: *Русск. яз. в сов. школе*, № 5.
- MARO 1925 = МАРО (М. И. ЛЕВИТИНА): *Беспризорные. Социология. Быт. Практика работы* [Hajléktalan gyerekek. Szociológia. Életforma. A gyakorlati munka]. Москва, Новая Москва.
- KAVERIN 1925 = КАВЕРИН, В. А.: *Конец хазы* [A bűntanya alkonya]. Сб. Ковш. Ленинград. Újabb kiadása: КАВЕРИН, В. А.: *Косой дождь*. Москва, Известия. 439–533].
- KOLOSZOV 1925 = КОЛОСОВ, М. Б.: *Комсомольские рассказы* [Komszomolisták meséinek]. Москва, Мол. гвардия.
- SZEGALOV 1926 = Доклад доктора и народного судьи Сегалова [SzeGalov doktor és népbíró beszámolója]. In: *Изд. Мок. губсуда*. Москва.
- HANDZINSZKIJ 1926 = ХАНДЗИНСКИЙ: Блатная поэзия [Tolvajköltészet]. In: *Сиб. Жив.* 1 (V). (Vö. *Сов. Сибирь*, 1926, 4 сент., № 203.)
- PETROV 1926 = ПЕТРОВ, В.: 3 фольклору правонарушников [A bűnözők folklórából]. In: *Этнографичний Вісник*. Київ. Кн. 2, с. 44–60.
- SOR 1926 = ШОР, Р. О.: *Язык и общество* [Nyelv és társadalom]. Москва, Работник просвещения.
- *GLOBOKOVSKIJ 1926 = ГЛУБОКОВСКИЙ, Б.: “49”. *Материалы и впечатления* [„49”. Adalékok és benyomások]. Изд. Бюропечати УСЛОН. Соловки.
- KRENYEV 1926 = КРЕНЕВ, С. Н.: По блату [Protkóval ’protekcíóval’]. In: *Административный вестн.* № 4, с. 34–8.
- ROTAPOV 1927 = ПОТАПОВ, С. М.: *Словарь жаргона преступников. (Блатная музыка)* [A bűnözők nyelvének szótára. (Vagányduma)]. Москва. Újabb kiadása: 1990.
- KAPORSZKIJ 1927 = КАПОРСКИЙ, С. А.: Воровской жаргон в среде школьников. (По материалам обследования ярославских школ) [A tolvajnyelv az iskolások köré-

- ben. (Jaroslavi iskolákban végzett megfigyelések alapján)]. In: *Вестник просвещения*, № 1, с. 7–12.
- ЛУПОВА 1927 = ЛУПОВА, Е. П.: Из наблюдений над речью учащихся в школах II ступени Вятского края [Megfigyelések a vjatszki terület középiskolásainak beszéde körében]. In: *Труды Вятского научно-исслед. института краеведения*. Т. 3, 105–25.
- VINOGRADOV N. 1927a = ВИНОГРАДОВ, Н. Н.: Условный язык заключенных Соловецких лагерей особого назначения [A Szolovki-sziget különleges rendeltetésű tábora elítélteinek egyezményes nyelve]. In: *Соловецкое общ-во краеведения*. Материалы, вып. 17, 15–46.
- VINOGRADOV N. 1927b = ВИНОГРАДОВ, Н. Н.: Словарь соловецкого условного языка [A szolovki egyezményes nyelv szótára]. In: *Соловецкое общ-во краеведения*. Материалы, вып. 17.
- РЫБНИКОВ 1927 = РЫБНИКОВ, М.: Об искажении и огрубении речи учащихся [A tanulók nyelvének eltorzulása és eldurvulása]. In: *Родной язык в школе*, кн. 1, с. 243–55.
- *OGNYEV 1927 = ОГНЕВ, Н.: *Дневник Кости Рябцева* [Kosztya Rjabcev naplója]. Москва–Ленинград, Гос. изд-во. | NYIKOLAJ OGNYEV: *Kosztya Rjabcev naplója*. Ford. Szoboszlai Margit. Bp., Európa Könyvkiadó, 1968.
- BELIN-PANTYELEJEV 1927 = БЕЛЫХ, Г. Г.–ПАНТЕЛЕЕВ, Л.: *Республика Шкид* [Skid köztársaság]. Москва–Ленинград, Гос. изд. | GRIGORIJ BELIN-ALEKSZEJ PANTYELEJEV: *Skid köztársaság*. Ford. Gellért György. Budapest, Móra Könyvkiadó–Uzsgorod, Kárpáti Kiadó, 1968. 419 lap.
- SZELISCSEV 1928 = СЕЛИЩЕВ, А. М.: *Язык революционной эпохи. Из наблюдений над рус. яз. последних лет, 1917–1926* [A forradalmi korszak nyelve. Megfigyelések az utóbbi évek orosz nyelvéről, 1917–1926]. Москва, Работник просвещения.
- LARIN 1928 = ЛАРИН, Б. А.: О лингвистическом изучении города [A városi nyelv vizsgálata]. In: *Русская речь*. Сборник. Ленинград, Academia. Вып. 3, с. 61–74.
- ФАЙВУШ 1928 = ФАЙВУШ, Б.: О творчестве заключенных [Bebörtönzöttek alkotásairól]. In: *Красная панорама*, № 46, 14.
- *LEONOV L. 1928 = ЛЕОНОВ, Л. М.: *Воп* [A tolvaj]. Роман в 4 ч. Москва–Ленинград, Гос. изд-во. | LEONYID LEONOV: *A tolvaj*. Ford. Szöllösy Klára. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1962. 648 lap.
- ПОГОДИН 1928 = ПОГОДИН, Н. Ф.: Бравата грубостью [Virtuskodás — durvasággal]. In: *Женский журнал*, № 10, с. 5.
- *SZVIRSZKI 1929 = СВИРСКИЙ, И. А.: *Тюрьма* [Börtön]. Москва, Госизд.
- ТОНКОВ 1930 = ТОНКОВ, В. А.: *Опыт исследования воровского языка* [A tolvajnyelv kutatása]. Казань, Татполиграф.
- ЛАРИН 1931 = ЛАРИН, Б. А.: Западно-европейские элементы русского воровского арго [Az orosz tolvajnyelv nyugat-európai elemei]. In: *Язык и литература*. Ленинград. Т. 7, 113–130.
- ФРИДМАН 1931 = ФРИДМАН, М. М.: Еврейские элементы “блатной музыки” [A tolvajnyelv héber elemei]. In: *Язык и литература*. Ленинград. Т. 7, 131–8.
- ВАРАННИКОВ 1931 = БАРАННИКОВ А. П.: Цыганские элементы в русском воровском арго [Cigány elemek az orosz tolvajnyelvben]. In: *Язык и литература*. Ленинград. Т. 7, 139–158.
- ДМИТРИЕВ 1931 = ДМИТРИЕВ, Н. К.: Турецкие элементы в русских арго [Török elemek az orosz szlengekben]. In: *Язык и литература*. Ленинград. Т. 7, 159–179.

SZTRATYEN 1931 = СТРАТЕН, В. В.: Аргó и арготизмы [Argó és argotizmusok]. In: *Труды комиссии по русскому языку АН СССР*. Ленинград. Т. 1, с. 111–147.

*ВЕЛИН 1933 = БЕЛЫХ, Г. Г.: *Дом веселых нищих* [A vidám koldusok háza]. Ленинград–Москва, Мол. гвардия.

Kiegészítés Lihacsov irodalomjegyzékéhez*

BALLY, CH. (1913): *Le langage et la vie* [A nyelv és az élet]. Genève.

BARRÈRE, A.–LELAND, CH. G. (1897): *A dictionary of slang, jargon and cant, embracing English, American, and Anglo-Indian slang, pidgin-English, gypsies' jargon and other irregular phraseology* [A szleng, a zsargon és a tolvajnyelv szótára, mely tartalmazza az angliai, az amerikai és az angol-indiai szlenget is, továbbá a pidzsin angolt, a cigányok zsargonját és más rendhagyó kifejezésmódokat]. 2nd ed. London, G. Bell.

BAUMANN, H. (1887): *Londonismen, Slang und Cant. Alphabetisch geordnete Sammlung der eigenartigen Ausdrucksweisen der Londoner Volkssprache sowie der üblichsten Gauner-, Matrosen-, Sport- und Zunft-Ausdrücke; mit einer geschichtlichen Einleitung und Musterstücken; ein Supplement zu allen englisch-deutschen Wörterbüchern* [Londonizmusok, slang és cant. (A londoni népnyelv valamint a leggyakoribb tolvaj-, matróz-, sport- és céhkifejezések egyéni kifejezéseinek abécérendbe sorolt gyűjteménye; történelmi bevezetéssel és példákkal; függelék minden angol–német szótárhoz)]. Berlin, Langenscheidt.

BORROW, G. (1843): *The Zincali, or an Account of the Gypsies of Spain* [A zincali avagy beszámoló a spanyol cigányokról]. London.

BUTUZOV 1867 = БУТУЗОВ, В.: *Словарь особенных слов, фраз и оборотов английского народного языка* [Az angol népnyelv különleges szavainak, mondatainak és fordulatainak szótára]. Санкт Петербург.

CHAUTARD, E. (1931): *La vie étrange de l'argot* [Az argó különös élete]. Paris.

DAUZAT, A. (1923): *La langue française d'aujourd'hui. Évolution, problèmes actuels* [A mai francia nyelv. Fejlődése, aktuális problémái]. Paris, Colin.

DELVAU, A. (1876): *Dictionnaire de la langue verte. Argots parisiens comparés* [A tolvajnyelv szótára. (A párizsi argók összevetése)]. Paris, Dentu.

DOSZTOJEVSKIJ 1873 = ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М.: *Дневник писателя* [Egy író naplója]. In: *Маленькие картинки* [Argó képek].

FEATHERMAN, A. (1887): *Social history of the Races of Mankind* [Az emberi fajok társadalomtörténete]. II div.: Papuo and Malayo Melanesians.

GRASSERIE, R. DE LA (1907b): *Du langage subjectif, biologique ou émotionnel et sociologique ou révérentiel opposée au langage psychologique de la pensée* [Az egyéni, biológiai vagy érzelmi és szociológiai vagy tiszteletre méltó nyelvről a gondolkodás lélektani nyelvével összevetve]. Paris.

GRASSERIE, R. DE LA (1909): *Des parlars des différents classes sociales* [A különböző társadalmi osztályok beszédéről]. Paris.

* A tanulmány szövegében hivatkozott, de az irodalomjegyzékből hiányzó, bibliográfiailag azonosítható művek listája. (A szerk.)

- HOTTEN, J. C. (1859): *A Dictionary of Modern Slang, Cant, and Vulgar Words* [A modern szleng, a tolvajnyelv és a vulgáris szavak szótára]. London.
- IRWIN (1931): *American Tramp and Underworld Slang* [Az amerikai csavargó- és az alvilági szleng]. London.
- JESPERSEN, O. (1924): *Philosophy of Grammar* [A nyelvtan filozófiája]. London.
- KLUGE, F. (1901): *Rotwelsch, Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprachen* [Rotwelsch. (A tolvajnyelv és a vele rokon titkosnyelvek forrásai és szókincse)]. Strassburg.
- KRAPP, G.–BRADLEY, H. (1930): Slang [A szleng]. In: *Encyclopaedia Britannica* XX. 14. kiadás.
- LARCHEY, L. (1872): *Dictionnaire historique, étymologique et anecdotique de l'argot parisien* [A párizsi argó történeti, etimológiai és anekdotikus szótára]. Paris, F. Polo. | Reprint: LORÉDAN LARCHEY: *Dictionnaire de l'argot parisien* [A párizsi argó szótára]. Préface: CLAUDE DUNETON. Paris, Les Éditions de Paris, 1996.
- LÉVY-BRUHL, L. (1930): *Первобытное мышление* [A primitív gondolkodás]. Ленинград. | *La mentalité primitive* c. művének (Paris, Alcan, 1922) összefoglaló fejezete magyar fordításban: LUCIEN LÉVY-BRUHL: A természeti népek világképe. In: *Francia szociológia. (Válogatás)*. Összeáll. FERGE ZSUZSA. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 161–78.
- MALINOWSKY, B. (1930): The problem of Meaning in Primitive Languages [A jelentés problémája a primitív nyelvekben]. In: C. K. OGDEN: *The Meaning of Meaning*. New York.
- MARR 1931 = МАРР, Н. Я.: *К семантической палеонтологии в языках неафетических систем* [A szemantikai paleontológiához a nem jafetikus nyelvekben]. Ленинград.
- MEGRELIDZE 1935 = МЕГРЕЛИДЗЕ, К. Р.: О ходячих суевериях и “пралогическом” способе мышления (ответ Леви-Брюлю) [A közkeletű babonákról és a gondolkodás „prelogikus” módozatáról (Válasz Lévy-Bruhlnek)]. In: *Академия наук СССР Н. Я. Марр*. Москва–Ленинград.
- NICEFORO, A. (1912): *Le génie de l'argot* [Az argó szelleme]. Paris.
- PATKANOV 1887 = К. Р.: *Цыгане* [Cigányok]. Санкт Петербург.
- SAINÉAN, L. (1907): *L'argot ancien (1455–1850), ses éléments constitutifs, ses rapports avec les langues secrètes de l'Europe méridionale et l'argot moderne*. [Az régi argó (1455–1850), alkotóelemei, kapcsolatai Dél-Európa titkosnyelveivel és a modern argó]. Paris.
- SAINÉAN, L. (1920): *Le langage parisien au XIXe siècle. (Facteurs sociaux, contingents linguistiques, faits sémantiques, influences littéraires)* [A párizsi nyelv a 19. században. (Társadalmi tényezők, nyelvi adatok, szemantikai jelenségek, irodalmi hatások)]. Paris.
- SPENCER, H. (1876–1896): *The Principles of Sociology* [A szociológia elvei]. I–III. London, Williams and Norgate.
- TIMMERMANS (1922): *L'argot parisien* [A párizsi argó]. Paris.
- VAN GENNEP, A. (1909): *Religions, moeurs et légendes* [Vallások, erkölcsök, legendák]. Paris.

(Fordította Fenyvesi István)